

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Zbyněk Baran

Pojem a právní důsledky překročení mezi nutné obrany a krajní nouze

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 25. 4. 2016

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Zbyněk Baran

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce, JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc., za jeho odborné vedení, cenné rady a čas, který mi při vypracování práce věnoval.

Obsah

Úvod	6
Část 1. – Pojem a podmínky krajní nouze a nutné obrany	8
1.1 Krajní nouze a nutná obrana jako okolnosti vylučující protiprávnost	8
1.1.1 Protiprávnost jako pojmový znak trestného činu	8
1.1.2 Okolnosti vylučující protiprávnost	9
1.2 Podstata krajní nouze	11
1.3 Vývoj právní úpravy krajní nouze na našem území	12
1.4 Současná úprava krajní nouze a její podmínky	13
1.4.1 Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem	14
1.4.2 Subsidiarita	16
1.4.3 Proporcionalita	16
1.4.4 Neexistence povinnosti nebezpečí snášet	17
1.5 Podstata nutné obrany	18
1.6 Vývoj právní úpravy nutné obrany na našem území	19
1.7 Současná úprava nutné obrany a její podmínky	20
1.7.1 Přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem	23
1.7.2 Obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku	26
Část 2. – Překročení mezi krajní nouze a nutné obrany	27
2.1 Společné otázky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany	27
2.1 Překročení mezi krajní nouze	29
2.1.1 Není splněna podmínka proporcionality = exces intenzivní	29
2.2.2 Není splněna podmínka subsidiarity	33
2.2.3 Není splněna podmínka existence přímo hrozícího nebezpečí	35
2.2.4 Není splněna podmínka neexistence povinnosti nebezpečí snášet	36
2.3 Překročení mezi nutné obrany	37
2.3.1 Není splněna podmínka přiměřenosti = exces intenzivní	38
2.3.2 Není splněna podmínka přímo hrozícího nebo trvajícího útoku	44
2.3.3 Použití automatických obranných zařízení	47
Část 3. – Právní důsledky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany	51
3.1 Právní kvalifikace činů spáchaných při překročení excesu	51
3.1.1 Právní kvalifikace dle zavinění ke způsobenému následku	52

3.1.2 Právní kvalifikace dle zavinění k excesu	52
3.1.3 Právní kvalifikace dle zavinění ke způsobenému následku i k excesu	53
3.2 Jiné právní důsledky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany	54
3.2.1 Polehčující okolnosti	55
3.2.2 Upuštění od potrestání	57
3.2.3 Mimořádné snížení trestu odnětí svobody	57
3.2.4 Privilegované skutkové podstaty	58
3.2.5 K návrhům de lege ferenda	60
Závěr	64
Seznam zkratek	66
Seznam použité literatury a judikatury	66
Abstrakt	70
Abstract	72
Název práce v anglickém jazyce	74
Klíčová slova	74
Key words	74

Úvod

Téma týkající se krajní nouze a nutné obrany jsem si vybral zejména proto, že se jedná o trestněprávní instituty s velmi širokým rozsahem a využitím. Na rozdíl od většiny ostatních institutů trestního práva, které stanoví podmínky vzniku trestní odpovědnosti, instituty krajní nouze a nutné obrany zbavují odpovědnosti osobu, která se dopustí činu jinak trestného při odvracení nebezpečí nebo protiprávního útoku. Jednání takové osoby nahrazuje zásah veřejné moci a je společensky prospěšné, jde tedy o způsob, jakým se veřejnost může zapojit do snah o prosazování práva ve společnosti.

V situaci vyžadující jednání ve stavu krajní nouze a při nutné obraně se může ocitnout každý, proto je nutná zvláště důsledná a přesná úprava daných institutů, která je zároveň dostatečně příznivá, aby lidé v této neobvyklé a často stresující situaci neměli v souladu s preventivní funkcí trestního práva strach zakročit a nebáli se trestního postihu.

Dalším důvodem, proč je krajní nouze a zejména nutná obrana předmětem častých diskuzí odborné veřejnosti a proč jsem si dané téma vybral, je skutečnost, že jde o instituty přesahující právní teorii a praxi – instituty krajní nouze a nutné obrany úzce souvisí s otázkami morálky, v jejich úpravě se odráží poznatky filosofie, politické a kulturní názory společnosti a její sdílené hodnoty.

V první části práce se budu věnovat vymezení pojmů krajní nouze a nutné obrany. Vyličím, v čem spočívá protiprávnost činu a zasadím krajní nouzi a nutnou obranu do kontextu okolností vylučujících protiprávnost. Dále se budu zabývat podstatou daných institutů a na pozadí jejich historického vývoje ozřejmím, jaké podmínky musí být naplněny pro vznik možnosti jednání v krajní nouzi a nutné obraně a vymezím podmínky jednání samého.

Cílem druhé, stěžejní části práce bude rozebrat případy nedodržení některé z podmínek krajní nouze a nutné obrany, důsledkem čehož dojde k překročení jejich mezí. Zhodnotím platnou právní úpravu daných institutů a případně navrhu její změny a na četných příkladech z judikatury vyjádřím, jak se k mezím krajní nouze a nutné obrany staví soudy, zejména Nejvyšší soud ČR a Ústavní soud ČR.

V poslední části práce se budu zabývat právní kvalifikací činů spáchaných při překročení mezí krajní nouze a nutné obrany v závislosti na zavinění jednatelů a dalšími právními důsledky excesů z pohledu *de lege lata* i *de lege ferenda*.

Cílem práce tedy bude detailně analyzovat stávající právní úpravu krajní nouze a nutné obrany a posoudit, zda jde o úpravu dostatečnou. Důraz budu klást zejména na sporné otázky, které se pomocí názorných příkladů budu snažit zodpovědět a na základě těchto odpovědí navrhnou případné legislativní změny, přičemž se budu inspirovat i úpravami některých jiných evropských států. V neposlední řadě se zaměřím na interpretaci daných institutů soudy a zhodnotím, zda je při jejich aplikaci naplňován smysl a účel zákona.

Text práce vychází z právního stavu platného a účinného ke dni 25. dubna 2016.

Část 1. – Pojem a podmínky krajní nouze a nutné obrany

1.1 Krajní nouze a nutná obrana jako okolnosti vylučující protiprávnost

Základním účelem trestního práva je ochrana důležitých zájmů jednotlivce a společnosti před trestnou činností. Zákon vymezuje, která jednání jsou trestná a stanoví za ně trestní sankce, nicméně zná i případy, kdy jednání, která by jinak byla trestným činem, nejsou společensky škodlivá, ale naopak žádoucí. V důsledku existence určitých okolností tedy nevznikne trestní odpovědnost pachatele, neboť zde chybí jeden ze základních znaků trestného činu – jeho protiprávnost.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále „trestní zákoník“ či „TrZ“) v § 13 odst. 1 stanoví, že trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon¹ označuje za trestný a který naplňuje znaky uvedené v takovémto zákoně. Tyto lze dělit na obecné znaky uvedené v zákoně, které musí být shodně naplněny při spáchání kteréhokoli trestného činu, nicméně od sebe jednotlivé trestné činy neodlišují. Jedná se o stanovený věk, přičetnost a o rozumovou a mravní vyspělost u mladistvých.

Typovými znaky, nebo taky znaky skutkové podstaty trestného činu, jsou ty znaky obsažené v zákoně, které charakterizují konkrétní trestný čin a jeho pachatele. Trestně odpovědný je tedy pachatel, který má stanovený věk, je přičetný (popřípadě dosáhl požadovaného stupně rozumové a mravní vyspělosti, pokud je mladistvý) a svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu (nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná).

1.1.1 Protiprávnost jako pojmový znak trestného činu

Trestným činem může být pouze jednání protiprávní. Trestní zákon účinný do roku 2009, tedy zákon č. 140/1961 Sb. (dále „trestní zákon z roku 1961“ nebo „tr. zák.“), neuváděl protiprávnost jako jeden ze znaků trestného činu, místo toho užíval kritérium společenské nebezpečnosti činu, zastával tedy materiálně-formální pojetí trestného činu, oproti dnešnímu pojetí formálnímu. Nadále platí, že jednání naplňující

¹ Trestním zákonem se dle § 110 TrZ rozumí tento zákon a dle povahy věci i zákon o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.) a zákon o odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (zákon č. 418/2011 Sb.). Tyto dva zákony nicméně neobsahují žádné skutkové podstaty, výčet chráněných zájmů lze tedy zjistit pouze z trestního zákoníku.

znaky trestného činu je více či méně nebezpečné pro společnost, tato nebezpečnost je však zahrnuta ve znacích skutkové podstaty – tím, že jsou některá jednání kriminalizována, je vyjádřeno, že jde o jednání nežádoucí a pro společnost nebezpečná.

Protiprávnost je rozpor s právní normou v rámci právního řádu.² Dovojuje se z porušení norem trestních, ale i mimotrestních (jde například o pravidla silničního provozu, zdravotnické předpisy, předpisy upravující bezpečnost práce).³ Trestný čin je vždy protiprávní, naproti tomu protiprávní čin může být například i přestupkem či jiným správním deliktem. V trestním zákoníku bývá protiprávnost často vyjádřena výslovně výrazy „neoprávněně“, „bez dovolení“, „v rozporu s jiným právním předpisem“ a jinými. Tak je tomu u těch trestných činů, u kterých chtěl zákonodárce explicitně zdůraznit nedovolenost takového jednání, protože jde o jednání typicky dovolená (například § 251 TrZ neoprávněné podnikání, § 252 TrZ neoprávněné provozování loterie a podobné sázkové hry, § 279 TrZ nedovolené ozbrojování). Ve většině případů výslovné vyjádření protiprávnosti chybí, lze ji však bez potíží dovodit (typicky u většiny trestných činů proti životu a zdraví či u trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti).

V nauce nepanuje shoda, zda patří protiprávnost mezi znaky skutkové podstaty trestného činu, či jde o znak samostatný, stojící mimo kategorii obecných i typových znaků. Krupka tvrdí: „Protiprávnost je typovým znakem trestného činu.“⁴ Stejný názor zastává Solnař: „Není v tom tudíž logický rozpor, jestliže protiprávnost ve smyslu celého právního řádu řadíme do rámce skutkové podstaty,..."⁵ Jiní autoři řadí protiprávnost bez dalšího vedle obecných a typových znaků trestného činu.⁶

1.1.2 Okolnosti vylučující protiprávnost

Krajní nouze a nutná obrana patří mezi okolnosti vylučující protiprávnost. Jde o takové okolnosti, které pachatele od počátku zbavují trestní odpovědnosti, protože čin, který se ve svých podstatných znacích podobá trestnému činu, není protiprávní. To je

² Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 256

³ Krupka, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : Armex Publishing s. r. o., 2012, str. 28

⁴ Krupka, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : Armex Publishing s. r. o., 2012, str. 67

⁵ Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 71

⁶ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 91 - 92

odlišuje od okolností způsobujících zánik trestnosti a zánik trestu. V případech zániku trestnosti došlo ke spáchání trestného činu, nicméně v důsledku okolností, k nimž došlo až po jeho spáchání (jimiž jsou například plynutí času, účinná lítost), nelze pachatele pro tento čin stíhat. K zániku trestu dojde tehdy, bylo-li pravomocným rozsudkem o trestu rozhodnuto, poté však dojde ke skutečnosti, kvůli níž tento trest není možno vykonat (typicky opět běh času).

Okolnosti vylučující protiprávnost⁷ řeší případ konfliktu více právem chráněných zájmů. Nezřídka totiž dochází k situacím, v nichž je třeba obětovat určitý právní statek pro záchranu jiného. Způsob řešení tohoto konfliktu by měl dle Kuchty⁸ zohledňovat význam jednotlivých hodnot nebo postavení nositelů těchto hodnot. V prvním případě jsou porovnávány zájmy mezi sebou bez ohledu na postavení osob, které za okolností vylučujících protiprávnost jednají a bez ohledu na to, kdo je nositelem těchto zájmů (typicky krajní nouze). V druhém případě se vychází ze zásady, že následky jednání za okolností vylučujících protiprávnost nenese ten, kdo byl k jednání donucen (obránce u nutné obrany), může být tedy obětována významnější hodnota při ochraně hodnoty méně významné.

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou upraveny v hlavě III. trestního zákoníku. Kromě krajní nouze (§ 28) a nutné obrany (§ 29) jde o svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32). Ve zvláštní části trestního zákoníku je upravena beztrestnost agenta jako speciální okolnost vylučující protiprávnost. Ta však vylučuje trestnost pouze u těch trestných činů, které jsou uvedeny v taxativním výčtu v § 363 odst. 2 TrZ. Mezi zvláštní okolnosti vylučující protiprávnost spadá dle Šámalova komentáře k trestnímu zákoníku beztrestnost některých osob v souvislosti s nepřekážením trestného činu podle § 367 odst. 2 TrZ a neoznámením trestného činu podle § 368 odst. 2 a odst. 3 TrZ.⁹

Výčet okolností vylučujících protiprávnost není uzavřený, teorie i praxe trestního práva znají i další případy vyloučení protiprávnosti, například lékařský zákrok

⁷ Někteří autoři (ti, kteří považují protiprávnost za jeden z typových znaků trestného činu) je nazývají negativními znaky skutkové podstaty. Vyjadřují tím, že zatímco pozitivní znaky skutkové podstaty stanoví, co je trestným činem, negativní znaky zužují dosah skutkových podstat trestných činů.

⁸ Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. *Trestněprávní revue* 2/2003, str. 48 - 49

⁹ Šámal, P. *Trestní zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 384

či výkon práva a plnění povinnosti.¹⁰ Další okolnosti lze dovodit pomocí analogie, neboť nejde o rozšíření, ale zúžení trestní odpovědnosti – k analogii dochází in bonam partem, tedy ve prospěch pachatele.

1.2 Podstata krajní nouze

Krajní nouze je nejjobecnější okolností vylučující protiprávnost, čemuž odpovídá i její zařazení v systematice třetí hlavy trestního zákoníku na první místo. To je rozdíl oproti předchozí úpravě, trestní zákon z roku 1961 řadil na první místo nutnou obranu (tak dnes činí i zákon č. 200/1990 Sb. o přestupcích nebo zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník).

Podstatou krajní nouze je střet právem chráněných zájmů, kdy jeden (ten hodnotnější) může být ochráněn jen za cenu obětování jiného.¹¹ Tím, že při této ochraně dojde k činu jinak trestnému, tedy není v rozporu s trestním zákonem, naopak je tímto jednáním účel trestního zákona a trestního práva vůbec naplňován. Takový čin nemůže být ani přestupkem, protože je vyloučena protiprávnost, nejen snížena společenská nebezpečnost.¹²

V krajní nouzi může jednat zásadně kdokoli, tedy jak ten, jehož zájmy jsou ohroženy, tak ten, jehož zájmy ohroženy nejsou, pak se jedná o pomoc v krajní nouzi.¹³ Trestní zákoník nezná obecnou povinnost jednat v krajní nouzi, od nikoho nevyžaduje aktivní prosazování práva a ochranu svých či cizích zájmů.¹⁴ To je rozdíl oproti občanskému právu, podle § 2901 občanského zákoníku má za určitých okolností povinnost zakročit na ochranu jiného ten, kdo nebezpečnou situaci vyvolal, má nad ní kontrolu, vyžaduje-li to povaha poměru mezi osobami nebo kdo může újmu snadno odvrátit. Podle § 2903 občanského zákoníku musí zakročit k odvrácení újmy (tedy odstranit nebezpečí) ten, komu újma hrozí, jinak nese ze svého, čemu mohl zabránit.

¹⁰ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 210 - 211

¹¹ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 426

¹² K tomu se vyjádřil Nejvyšší soud SSR v rozhodnutí č. 10/1980 Sb. rozh. tr. takto: „Ak okresný prokurátor došiel k záveru, že obvinený konal v krajnej núdzi, potom nemal vec postúpiť ako priestupok na prejednanie dopravnému inšpektorátu, pretože konanie v krajnej núdzi nie je protiprávne a nemôže zakladať ani priestupok.“

¹³ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 259

¹⁴ Zvláštní zákon však může stanovit zvláštní povinnost konat k ochraně určitých zájmů, tím je tedy i stanovena povinnost jednat v krajní nouzi.

V krajní nouzi může jednat i ten, kdo sám nebezpečí vyvolal. Dle § 2906 občanského zákoníku není povinnen k náhradě újmy ten, kdo jednal v krajní nouzi, to však neplatí, vyvolal-li nebezpečí sám jednající. Pak tedy odpovídá za veškerou vzniklou škodu. Trestní zákoník žádné takové ustanovení neobsahuje, z čehož lze vyvodit, že v krajní nouzi jednat lze.¹⁵

Dle staršího učení přirozenoprávních myslitelů je krajní nouze odůvodněna pudem sebezáchovy, kdy člověk v určitých situacích jedná podle svých instinktů a nelze po něm spravedlivě požadovat logické uvažování nebo důkladné právní hodnocení, podobá se osobě nepřičetné a nelze proto za takové jednání ukládat tresty.¹⁶

Dnes vycházíme z objektivní teorie poměrování ohrožených zájmů, kdy hodnotnější musí mít vždy přednost.¹⁷ Přidané subjektivní prvky nicméně zmírňují úpravu pro osobu, jež jedná v krajní nouzi a přihlíží k duševnímu rozpoložení této osoby, k nedostatku informací a času na rozmyšlenou či neschopnosti zcela přesně odhadnout hrozící škodu.

1.3 Vývoj právní úpravy krajní nouze na našem území

Prvorepubliková úprava vycházela z dřívějšího rakouského zákonodárství, konkrétně se jednalo o zákon č. 117/1852 ř.z. o zločinech, přečinech a přestupcích. Ten v § 1 stanoví, že pro spáchání zločinu je třeba zlého úmyslu a dle § 2 písm. g) tohoto zákona je zlý úmysl vyloučen, když se skutek stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany. Skutek spáchaný v krajní nouzi se tedy stal z neodolatelného donucení a jako takový není trestný. Toto ustanovení ovšem bylo velmi stručné, výklad byl ponechán na teorii a praxi trestního práva a ty obě přípoustěly způsobení stejné škody, která hrozila.¹⁸

Změnu v pojetí krajní nouze přinesl zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. Ten v § 9 stanovil s účinností od 1. 8. 1950, že jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, jestliže způsobená škoda je menší než ta, která hrozila a nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak. Ve

¹⁵ Kubová, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie 10/1998, str. 53

¹⁶ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 427

¹⁷ Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 129 - 130

¹⁸ Kubová, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie 10/1998, str. 50

druhém odstavci pak byla vyloučena krajní nouze v případech existence povinnosti nebezpečí snášet. Tento zákon přinesl zásadní změnu, již nebylo možno chránit vlastní zájem, ať už život, zdraví nebo majetek, za cizí, stejně hodnotný. Poměrování chráněných zájmů probíhalo na základě objektivních měřítek.

Subjektivní prvek do posuzování přípustnosti jednání v krajní nouzi přinesl trestní zákon z roku 1961. Ten se v zásadě drží předchozí úpravy, přeformuloval však okruh chráněných zájmů na zájmy chráněné tímto zákonem a hlavně stanovil, že nejde o krajní nouzi, pokud způsobený následek je zřejmě stejně závažný či závažnější než ten, který hrozil. Touto změnou se situace pro jednatelů poněkud zjednodušila, neboť byla zohledněna jeho psychika a jeho pohled na věc ve chvíli odvracení nebezpečí.

Další změnou bylo vypuštění vyloučení krajní nouze u toho, kdo má povinnost nebezpečí snášet. Tato podmínka byla znovu zavedena až současným trestním zákoníkem.

1.4 Současná úprava krajní nouze a její podmínky

Trestní zákoník definuje pojem krajní nouze takto:

§ 28

(1) „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.“

(2) „Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.“

Podmínkami krajní nouze, kterým se nyní budu blíže věnovat, jsou tedy:

- 1) odvracení nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem,
- 2) nemožnost nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak = podmínka subsidiarity,
- 3) způsobený následek není zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil = podmínka proporcionality,

4) neexistence povinnosti nebezpečí snášet.

1.4.1 Nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem

Nebezpečí je v literatuře definováno jako stav hrozící poruchou zájmu chráněného trestním zákonem.¹⁹ Chráněné zájmy jsou vyjádřeny ve zvláštní části trestního zákoníku, dle Šámalova komentáře je třeba chápat je druhově, nikoli kvantitativně.²⁰ Díky tomu je v krajní nouzi možno chránit i škodu pod 5000 Kč (škodu nepatrnou) nebo lidské tělo před drobnými zraněními (přestože trestní zákoník chrání tyto zájmy před intenzivnějším porušením).

Zdrojem nebezpečí může být cokoli, co je schopno takový stav vyvolat, například přírodní síly (lavina), fyziologie člověka (nemoc, žízeň ohrožující život), zvíře (pokud je však zvíře poštvané člověkem, jde o útok, jenž je zvláštní formou nebezpečí a lze se proti němu bránit v rámci nutné obrany), člověk - nebezpečí může být způsobeno protiprávním jednáním (nedodržením předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci) i jednáním po právu (zranění při sportu vyžadující okamžitou pomoc).

Zdrojem nebezpečí může být i protiprávní útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Pokud však při odvracení nebezpečí vznikne škoda třetí osobě, jde o krajní nouzi. To potvrzuje rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR č. 9/1988 Sb. rozh. tr.: „Nebezpečnost, ktoré občan odvracia v krajnej núdzi, môže spočívať aj v útoku človeka. V takom prípade ide o krajnú núdzu, a nie o nutnú obranu vtedy, ak konaním inak trestným je spôsobená škoda inému než útočníkovi.“ Pokud obviněný utíká před čtveřicí útočníků, kteří ho chtějí zbit a nemá jinou možnost, než při útěku rozbít výlohu, jedná v krajní nouzi a nedopustí se trestného činu poškození cizí věci.

Problém může nastat u vyprovokovaného nebezpečí. Dle Kubové je vyloučeno jednání v krajní nouzi tehdy, kdy je provokace materiálně přípravou ke spáchání trestného činu, má tedy trestný čin ospravedlnit.²¹ Není tak možno například vyprovokovat cizího psa za účelem jeho zabití.²²

¹⁹ například Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 259

²⁰ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 392

²¹ Kubová, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie 10/1998, str. 53

²² Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 213

Nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně – vznik poruchy musí být jistý (je otázkou okamžiku) nebo velmi pravděpodobný (je otázkou náhody, ke které dřív či později patrně dojde).

Ohledně existence nebezpečí (nebo protiprávního útoku na zájem chráněný trestním zákonem, neboť jde o materii krajní nouzi a nutné obraně společnou) může nastat neshoda vědomí s objektivní realitou, která se projevuje ve dvou směrech.

Pokud nebezpečí (útok) existuje pouze v mysli pachatele, jde o zdánlivou, tzv. putativní krajní nouzi (nutnou obranu). Tato neshoda pachatelova vědomí se skutečností se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu, který podle rozhodnutí č. 10/1980 Sb. rozh. tr. vylučuje odpovědnost za úmyslný trestný čin, nevylučuje ale odpovědnost za trestný čin nedbalostní.

Opačným případem je objektivní existence stavu krajní nouze (resp. stavu, v němž lze jednat v nutné obraně), o níž ale pachatel neví – chybí mu tedy vůle jednat v krajní nouzi (nutné obraně). Teorie hodnotí tyto případy jako pokus o spáchání trestného činu v negativním skutkovém omylu o okolnosti vylučující protiprávnost.²³ Klapal vedl polemiku, zda se jedná o způsobilý či nezpůsobilý pokus trestného činu.²⁴ Zhodnotil (stejně jako většina autorů), že jde o nezpůsobilý pokus, dle mého názoru to však na posouzení věci nemá žádný vliv. Před nabytím účinnosti trestního zákoníku (tedy v době, kdy bylo trestní právo založeno na materiálně-formálním pojetí trestného činu) dle usnesení Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 8 Tdo 672/2008 platilo, že se trestnost takového činu posuzuje podle materiálního hlediska, tedy podle jeho společenské nebezpečnosti.

I při dnešním formálním pojetí trestného činu je ale potřeba potrestat například vraha, který si za svoji oběť shodou okolností vyhlédl osobu, která již započala realizovat svůj vlastní vražedný úmysl (její útok již přímo hrozil). Ponechání takového člověka na svobodě s odkazem na naplnění podmínek nutné obrany by vedlo k popření smyslu a účelu úpravy trestního práva.

²³ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 202

²⁴ Klapal, V. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. Trestněprávní revue 5/2012, str. 112 - 116

1.4.2 Subsidiarita

Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak. Dané ustanovení zakládající požadavek subsidiarity se dá vyložit několika různými způsoby. K absurdním závěrům vede gramatický výklad, který pojmem „jinak“ rozumí jakýkoli jiný způsob odvracení nebezpečí. V důsledku toho by nebylo možno jednat v krajní nouzi nikdy, pokud existují aspoň dva možné způsoby odvracení nebezpečí, které však oba způsobí škodlivý následek (například útěk na jedné straně a aktivní ochrana zájmů na straně druhé).

Extenzivním výkladem lze dojít ke smysluplnějšímu vysvětlení – pojmem „jinak“ se rozumí „bez způsobení škodlivého následku“. Existuje-li nebezpečí, které lze odvrátit bez poškození zájmů chráněných trestním zákonem, je třeba ho odvrátit takto, neexistuje totiž objektivně stav krajní nouze, který by poškození chráněných zájmů ospravedlňoval. Dle rozhodnutí č. 26/1972 Sb. rozh. tr. je však nutno brát v potaz „jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.“

S tímto zcela nesouhlasí Jelínek, který tvrdí, že se při odvracení nebezpečí musí postupovat tak, aby byla způsobena škoda co nejmenšího rozsahu.²⁵ Jistě je třeba souhlasit, že účelem krajní nouze je minimalizovat vzniklé škody, nicméně při jejím posuzování je třeba srovnávat hrozící škodu a škodu vzniklou, nikoli škodu vzniklou a potencionálně vzniklou. Opačný výklad by kladl příliš velké požadavky na jednajícího a patrně by vedl k velkým problémům při dokazování.²⁶

1.4.3 Proporcionalita

Nejde o krajní nouzi, jestliže způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Tímto je vyjádřena sama podstata krajní nouze spočívající v porovnávání trestním zákonem chráněných zájmů, a to v porovnání z objektivní i subjektivní stránky. Neexistuje žádný žebříček hodnot dle jejich důležitosti, nicméně lze říct, že lidský život a zdraví, důstojnost a svoboda bývá vyšší hodnotou než majetek, že individuální zájmy bývají více hodny ochrany než skupinové.

²⁵ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 260

²⁶ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 429

Je však třeba provést hodnocení i po kvantitativní stránce, tak například vyšší majetkové hodnoty mohou být chráněny i za cenu zranění člověka.²⁷

Subjektivní posouzení přípustnosti jednání v krajní nouzi je dáno tím, že způsobený následek může být stejně závažný nebo závažnější než ten, který hrozil, nikoli však zřejmě stejně závažný nebo závažnější. Soud musí přihlídnout k psychickému rozpoložení jednajícího, k informacím, které měl, nemůže na něj klást přespříliš vysoké nároky, protože se často rozhoduje ve stresové situaci či v časové tísní.

Z požadavku proporcionality vyplývá, že není možno zachránit jeden život za cenu jiného (lidé jsou si rovni, jejich životy mají stejnou hodnotu), nicméně je možné obětovat jeden život za cenu záchrany více životů (například vystrčit jednoho člověka ze záchranného člunu pro záchranu ostatních), což je potvrzeno i v rozhodnutí č. 20/1982 Sb. rozh. tr.²⁸

1.4.4 Neexistence povinnosti nebezpečí snášet

Poslední podmínkou krajní nouze je neexistence povinnosti určité nebezpečí snášet, nejčastěji založené zvláštními předpisy v oblasti lékařství, požární ochrany, ochrany obyvatelstva před kriminalitou a podobnými. Tak tedy hasič bojující s ohněm se nebezpečí uhoření nemůže vyhnout útekem a odkazem na krajní nouzi, lékař nemůže odmítnout ošetření pacienta nakaženého přenosnou chorobou.

Tuto podmínku však není možno chápat bezvýjimečně – jsou případy, kdy nelze spravedlivě požadovat podstoupení nepřiměřeného rizika. Jako příklad se udává povinnost lékaře ošetřit vážně nemocného člověka, ne však tehdy, kdy by se kvůli nedostatečné výbavě sám vystavil smrtelnému riziku nakažení.²⁹ Stejně tak policista nemusí za všech okolností zasahovat proti jasně přesile.

²⁷ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 215

²⁸ Usmrcení člověka v krajní nouzi je však dle mého názoru v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod (přijata 4. 11. 1950 v Římě a vyhlášenou jako předpis č. 209/1992 Sb.), která připouští usmrcení pouze v taxativně vymezených případech (mimo jiné v nutné obraně při ochraně každé osoby proti nezákonnému násilí), výše stanovený příklad do tohoto výčtu nespadá. Úprava obsažená v trestním zákoníku mi ovšem přijde kvalitnější a praktičtější.

²⁹ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 260

1.5 Podstata nutné obrany

Nutná obrana je ve vztahu ke krajní nouzi speciální okolností vylučující protiprávnost. Jejím účelem je odvrácení přímo hrozícího nebo trvajících útoku, jenž je zvláštní formou nebezpečí. Škoda způsobená nutnou obranou nevzniká komukoli, ale útočnickovi, dále není třeba dodržet podmínku subsidiarity, při posuzování přípustnosti se nesrovnávají vzniklé škody, ale přiměřenost (resp. nepřiměřenost) obrany způsobu útoku a v neposlední řadě neexistuje povinnost nebezpečí (tedy útok) snášet. Z toho důvodu je při posuzování protiprávnosti určitého jednání nejprve třeba zjistit, zda byly dány podmínky pro jednání v nutné obraně a teprve při negativní odpovědi zkoumat, zda nešlo o krajní nouzi.

Odvrácení útoku v nutné obraně je vlastně nahrazením zásahu vykonavatele veřejné moci, kdy ten není schopen včas chránit zájmy ohrožených osob. Dřívější právní učení odůvodňovala nutnou obranu (sebeobranu, svémoc) například Biblií (jakožto boj proti hříchu, jímž je útok na jiného), přirozenoprávní doktrína vysvětlovala nutnou obranu jako přirozené právo na obranu, na užití práva proti bezpráví, dle zastánců teorie společenské smlouvy si obránce bere zpět některá práva, která svěřil státu, když ten nemůže vykonávat své povinnosti.³⁰

Odraz myšlenek zejména přirozenoprávních myslitelů se dá najít v odůvodnění mnohých revolučních hnutí, která byla pojímána jako právo celého národa na obranu před vnějším či vnitřním útlakem. To má dnes odraz i v Listině základních práv a svobod (předpis č. 2/1993 Sb., dále „Listina“), která jako poslední politické právo uznává přirozené právo občanů na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod (§ 23 Listiny).

Dnes vycházíme ze srovnávání právem chráněných zájmů, zejména ve vztahu k jejich nositelům. Útočník dal svým postojem najevo, že pro něj právní řád neplatí, dobrovolně na sebe převzal riziko svého poškození, vybírá si místo, čas i prostředky útoku a má na své straně psychickou a často i fyzickou výhodu. Proto je nutno v mnohem větší míře preferovat zájmy obránce, a to i když jde o zájmy objektivně méně významné.³¹

³⁰ Císařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. *Acta Universitatis Carolinae-Iuridica* 1/1986, str. 18 - 19

³¹ Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 433

Stejně jako v krajní nouzi může i v nutné obraně jednat kdokoli, tedy i ten, jehož zájmy nejsou ohroženy (pomoc v nutné obraně)³², na druhou stranu neexistuje žádná obecná povinnost v nutné obraně jednat (zvláštní povinnost konat může být stanovena zvláštními zákony).

1.6 Vývoj právní úpravy nutné obrany na našem území

Za první republiky byla spravedlivá nutná obrana připuštěna již zmiňovaným § 2 písm. g) recipovaného rakouského trestního zákona. Spravedlivá je taková obrana, u které lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění.

Tato úprava měla svá úskalí. Jako mez pro oprávněnost nutné obrany bylo stanoveno kritérium potřebnosti, což dle Císařové a Čížkové vedlo k tomu, že šlo bránit soukromý majetek, třebaže nepatrné hodnoty, těmi nejkrajnějšími prostředky, nebylo-li ho možné ubránit jinak.³³ Například by tak zraněný člověk neschopný chůze byl oprávněn beztrestně zastřelit zloděje, který mu v zahradě krade ovoce.

Druhým problémem byla nutnost omezit nutnou obranu ve své intenzitě na obranu pouze potřebnou, nikoli silnější.³⁴ To kladlo nepřiměřeně vysoké požadavky na obránce a jeho správné zhodnocení situace.

Trestní zákon z roku 1950 změnil pojetí nutné obrany v § 8 takto: „Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže: a) útok přímo hrozil nebo trval a b) obrana byla útoku přiměřená.“

Tato úprava znamenala rozšíření výčtu chráněných zájmů a pro posuzování mezi nutné obrany stanovila hledisko přiměřenosti. Zákon blíže neuváděl, jak má být přiměřenost dovozována, hranice mezi dovolenou a nedovolenou obranou měla být určena judikaturou a teoretický rozbor byl přenechán nauce. Ta uváděla, že ke stanovení hlediska přiměřenosti je třeba vycházet z intenzity útoku i z jiných okolností případu a

³² Dle rozhodnutí č. 9/1980 Sb. rozh. tr. platí: „O nutnú obranu ide aj vtedy, ak osoba činom inak trestným odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok, ktorý je namierený proti telesnej integrite inej osoby.“

³³ Císařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 1/1986, str. 21

³⁴ Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonnost 1/1975, str. 34

z hlediska zájmů společnosti. Obrana musela být dostatečné intenzity k odvrácení útoku, způsobená újma však nesměla být zcela neúměrná nebezpečí, které hrozilo.³⁵

K dalšímu zvolnění mezí nutné obrany došlo s přijetím trestního zákona z roku 1961. § 13 tohoto zákona přeformuloval okruh chráněných zájmů na zájmy chráněné tímto zákonem a nově stanovil, že nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

Tato změna pro obránce znamenala beztrestnost i v případě, že byla obrana nepřiměřená, nikoli však zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Slovo „zřejmě“ tedy přidalo subjektivní prvek v hodnocení přiměřenosti, respektive nepřiměřenosti, který soudy musely brát v potaz při rozhodování o trestní odpovědnosti obránce. Zřejmá nepřiměřenost se dala usuzovat z hrubého nepoměru mezi hrozící škodou a škodou způsobenou v nutné obraně, z nápadného nepoměru mezi prostředky útoku a obrany a ze zřejmě silnější intenzity obrany než bylo k odvrácení útoku třeba.³⁶ Požadavek vzájemného porovnávání škod nešlo dovodit z doslovného znění § 13 trestního zákona, nicméně soudy s tímto kritériem pracovaly, tak například Nejvyšší soud SSR ve věci č. 41/1980 Sb. rozh. tr. judikoval takto: „Z hlediska škody sa primeranosť obrany posudzuje porovnaním škody, ktorá bola spôsobená útočníkovi, a škody, ktorá hrozila záujmu chránenému Trestným zákonom. Škoda (...) sa posudzuje podľa objektivných okolností prípadu i podľa predstáv brániaceho sa odôvodnených týmito objektivnými okolnosťami.“ V rozhodnutí č. II/65 Sb. rozh. tr. pak Nejvyšší soud ČSR zhodnotil, že „...o vybočení z mezí nutné obrany pro její nepřiměřenost půjde jen tehdy, jestliže pachatel použil prostředku podstatně silnějšího, než bylo za dané situace třeba k odvrácení útoku, nebo když škoda způsobená obranou je v hrubém nepoměru ke škodě hrozící z útoku“.

1.7 Současná úprava nutné obrany a její podmínky

Zatím poslední změnu v pojetí nutné obrany přinesl zákon č. 290/1993 Sb. (dále „novela“), který s účinností od 1.1.1994 novelizoval trestní zákon z roku 1961.

³⁵ Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva. Trestní právo. Část obecná. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1953, str. 215

³⁶ Císařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 1/1986, str. 40

Tato novela nahradila slova „zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku“ slovy „zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku“. Tato změna pak byla zachována i v TrZ, s tím rozdílem, že formulace „zájem chráněný tímto zákonem“ byla nahrazena slovy „zájem chráněný trestním zákonem“.

Trestní zákoník tedy nutnou obranu definuje takto:

§ 29

(1) „Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.“

(2) „Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.“

Novela přinesla dvě změny. Ta první, tedy nahrazení slova „zřejmě“ slovy „zcela zjevně“ nevyvolala významnější diskuzi, neboť byla brána přinejmenším jako zachování dosavadního stavu. Král tvrdí, že „...mezi použitelnými výrazy není měřitelný rozdíl.“³⁷ Stejného názoru jsou Fremr se Zelenkou, dle nichž „...pro porovnání obou výrazů lze jen těžko hledat souměřitelná kritéria.“³⁸ Naproti tomu Dolenský má za to, že „...změna rozšiřuje prostor, v němž je dovoleno se bránit nad rámec obrany, jež by byla striktně přiměřená.“³⁹

Diskutabilní byla druhá změna, tedy nahrazení slov „povaze a nebezpečnosti útoku“ slovy „způsobu útoku“. Někteří autoři ji brali jako zúžení možností obránce. Tvrdili, že způsob útoku je vedle místa a času útoku, povahy osob a jiných okolností jen jedním z hledisek, dle kterých se posuzuje celková nebezpečnost útoku, byť jde o hledisko nejkonkrétnější a ve většině případů rozhodující. Dle odpůrců novely může dojít k tomu, že je útok zdánlivě neškodný co do způsobu, nicméně dle dalších okolností velmi nebezpečný.⁴⁰

Důvodová zpráva k novele však uvádí, že smyslem úpravy je rozšíření mezi nutné obrany a menší abstraktnost daného ustanovení.⁴¹ S tímto souhlasí Dolenský, dle

³⁷ Král, V. Novelizace českého trestního práva. Právní rozhledy 6/1993, str. 189

³⁸ Fremr, R.; Zelenka, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe 6/1994, str. 338

³⁹ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie 1/1994, str. 19

⁴⁰ Lněnička, J. Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“. Bulletin advokacie 4/1994, str. 13

⁴¹ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie 1/1994, str. 19

něhož „Pod způsob útoku můžeme zahrnout i vlastnosti útočníka (...) i hrozící součinnost dalších osob.“⁴²

Tato diskuze, stejně jako praxe orgánů činných v trestním řízení, vedla ke snaze přeformulovat podmínky nutné obrany. Dle návrhu nového trestního zákoníku z let 2004 - 2006, který byl poslancům rozeslán 11. 8. 2004 jako tisk 744/0, nemělo jít o nutnou obranu tehdy, byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo k osobě obránce.

Přikláním se k názoru, který od té doby vyjádřili i další autoři. Pojem „způsob útoku“, jak byl obsažen v trestním zákoníku od roku 1994, lze vykládat nikoli pouze gramaticky, nýbrž i použitím historického výkladu dle okolností, za nichž novela vznikala a dle zásad vyjádřených v důvodové zprávě k novele.⁴³ Dle Jelínka je nutno tento výraz interpretovat extenzivně, tzn. je nutno zahrnout vše, co z útoku hrozí, proti kterým hodnotám útok směřuje a další okolnosti.⁴⁴ Stejný názor vyjádřil i Šámal v komentáři k trestnímu zákoníku.⁴⁵

S ohledem na výše uvedené se domnívám, že by formulace obsažená ve zmiňovaném návrhu trestního zákoníku byla pouze kosmetickou změnou blíže vysvětlující, nicméně nikoli rozšiřující dosavadní právní úpravu.

Oproti předchozí úpravě odpadá požadavek proporcionality hrozící škody a škody způsobené nutnou obranou, nicméně nápadný nepoměr může být indikátorem zcela zjevné nepřiměřenosti obrany způsobu útoku.⁴⁶

Podmínkami nutné obrany jsou:

- 1) odvracení přímo hrozícího nebo trvajících útoku na zájem chráněný trestním zákonem,
- 2) nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

⁴² Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie 1/1994, str. 24

⁴³ S tím se konečně ztotožnil i Nejvyšší soud, například dle rozhodnutí č. 723/2009 Sb. rozh. tr. pojem způsob útoku „vyjadřuje nejen způsob provedení útoku, ale i další okolnosti charakterizující posuzovanou událost (mj. osobu útočníka, jeho vlastnosti a úmysly, jež se při útoku projevily, použité zbraně i hrozící součinnost dalších osob doprovázejících útočníka, jakož i další okolnosti, za nichž byl útok spáchán...)“

⁴⁴ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 269

⁴⁵ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 405

⁴⁶ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 447

1.7.1 Přímo hrozící nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákonem

Útokem je protiprávní jednání člověka způsobující ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem.⁴⁷ Útokem je nejčastěji konání, nicméně jím může být i opomenutí, dle rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích č. 47/1997 Sb. rozh. tr. je takovým omisivním útokem neoprávněné setrvání na místě požívajícím ochrany domovní svobody.

Nutná obrana není přípustná proti jednání, které je po právu. Útokem je nejčastěji trestný čin, může jím být ale i přestupek nebo jiný správní delikt. Dosud nevyřešená je otázka zavinění útoku. Právní teorie se neshoduje v tom, zda vůbec musí být útok zaviněný a pokud ano, zda je třeba úmysl či postačí pouhá nedbalost. Nejčastěji je útokem úmyslné jednání člověka, nicméně mám za to, že takovým útokem může být i nedbalostní a dokonce i nezaviněné jednání. Nedbalostním útokem bude například jednání člověka, jehož volně běžící nebezpečný pes zaútočí na jiného, menšího (a levnějšího) psa. Pokud by musely být dodrženy podmínky krajní nouze, nebylo by možné (v případě nemožnosti útěku) zranit nebo zabít dražšího psa, když ohroženým zájmem je zájem na ochraně menšího psa (přičemž zvířata jsou v trestním právu věci). Takové řešení nepovažuji za správné. A vzhledem k tomu, že si lze představit i případy, kdy je nutno bránit se proti nezaviněným jiným správním deliktům, domnívám se, že útok může být taktéž nezaviněný.⁴⁸ Nicméně jsem si vědom, že převažuje názor opačný.⁴⁹ K dané věci se koneckonců vyjádřil i Nejvyšší soud, který stanovil, že „útokem je jednání člověka, které je úmyslné a protiprávní, ale nikoliv též trestné.“⁵⁰

Zájem chráněný trestním zákonem je definován stejně jako u krajní nouze, jde tedy o takový zájem, jenž je chráněn zvláštní částí trestního zákoníku, chápán druhově, nikoli kvantitativně. Útokem nejsou případy, kdy je chráněný zájem ohrožen jen nepatrně (například hlasité povykování dětí).⁵¹

⁴⁷ Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 117

⁴⁸ Burda, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. Trestněprávní revue 2/2010, str. 44

⁴⁹ Například dle Jelínka je útok úmyslné protiprávní jednání člověka, jež je nebezpečné pro společnost, a dle Šámala je útokem nejen úmyslné jednání, ale může to být i jednání nedbalostní. Více v Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 266, Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 219

⁵⁰ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 8 Tdo 485/2010

⁵¹ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 219

Nutná obrana je přípustná proti útoku, který trvá nebo přímo hrozí. Přímá hrozba je dána, pokud lze ze všech okolností případu důvodně soudit, že k útoku bezprostředně dojde, zejména s ohledem na osobu útočnicka (vyhrožování extrémně agresivním člověkem či míření zbraní) nebo místo a čas (větší nebezpečí útoku proti tělesné integritě hrozí v zapadlé uličce po setmění než za dne na rušném náměstí). Není třeba čekat se zahájením obrany až na zahájení útoku. Pro určení, kdo je útočnickem a kdo obráncem, je rozhodující počáteční iniciativa. Nejvyšší soud v rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 851/2002 stanovil, že „institut nutné obrany nelze aplikovat v případě, kdy obě osoby jsou připravené na sebe vzájemně útočit a dojde mezi nimi k fyzickému napadání.“ V takovém případě je tedy nerozhodné, kdo zasadil první ránu.

Časová hranice nutné obrany je dána ohrožením chráněného zájmu, ve chvíli, kdy již není možno tento zájem ochránit, by se jednalo o opožděnou obranu nebo o odvetu a z obránce by se stal útočník.

Vyprovokovaný útok je stále útokem, proti němuž je možno užít nutnou obranu, nicméně je-li provokace jen záminkou pro následnou „obranu“, je prostředkem pro spáchání trestného činu a nutná obrana není přípustná.⁵² Afekt bránícího se (a to ani afekt vzteku) sám o sobě nevyklučuje nutnou obranu, jak rozhodl Nejvyšší soud v rozhodnutí č. 13/2010 Sb. rozh. tr.

Útok trestně neodpovědných osob

Nebezpečná jednání dětí, nepříčetných a osob ve skutkovém omylu byla dříve většinou právních teoretiků pokládána za nebezpečí, proti němuž se nedalo jednat v nutné obraně. Útokem dle nich může být jen subjektivně protiprávní jednání, kterého se dané osoby nemohou dopustit. Odvrátit tohoto nebezpečí lze za podmínek krajní nouze při zmírnění podmínky proporcionality, lze tedy způsobit následek stejně závažný, jako který hrozil.⁵³ Tato modifikace by byla přípustná, neboť jde o analogii ve prospěch pachatele.

Dnes převládá objektivní pojetí protiprávnosti útoku, proti těmto osobám je tedy možno užít nutnou obranu. Někteří autoři rozšiřují podmínky nutné obrany

⁵² Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 220

⁵³ Solnař, V.; Císařová, D.; Fenyk, J. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti - podstatně přepracované a doplněné vydání, dotisk prvního vydání. Praha : Orac, 2003 str. 148; nutnou obranu nepřipouštěl ani Vokoun, Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 27

o subsidiaritu, tedy bránit se je možno, pokud se nelze nebezpečí vyhnout jinak, většinou útekem. Mám za to, že jde o nepřipustnou analogii v neprospěch pachatele, neboť se jí rozšiřují podmínky trestní odpovědnosti nad rámec zákonné úpravy nutné obrany. Navíc klást takový tlak na obránce, který by se pod útokem navíc musel rozhodovat, zda je vůbec oprávněn se bránit, by bylo zcela nepřiměřené.⁵⁴ Obrana by měla být přípustná proti jakémukoli útoku a rozdíly mezi útokem jednotlivých osob by měly být zohledněny zejména v posuzování přiměřenosti obrany způsobu útoku. Další silný argument pro nevhodnost požadavku subsidiarity u nutné obrany předkládá Kratochvíl. Na příkladu útoku žáka na učitele ukazuje nevhodnost útoku z hlediska generální prevence (ostatní žáky to může povzbudit k podobným útokům) i individuální prevence (útočník může své jednání stupňovat).⁵⁵

Útok úředních osob

Nutná obrana je přípustná proti protiprávním jednáním, jimiž nejsou oprávněné zákroky úředních osob (osoby vyjmenované v § 127 TrZ), obrana proti takovým zákrokům může být posuzována jako trestný čin násilí proti úřední osobě (podle rozhodnutí č. 55/1977 Sb. rozh. tr. šlo o trestný čin útok na veřejného činitele). Ochranu úředních osob tyto osoby požívají i v případě, že provádí zákrok nesprávný – dle rozhodnutí č. 11/1988 Sb. rozh. tr. je zákrok zákonný, i když je samo rozhodnutí věcně nesprávné. Platí zásada presumpce správnosti veřejnoprávních aktů a k jejich změně nebo zrušení slouží jiné instituty. Nutná obrana bude přípustná pouze tehdy, pokud úřední osoba překročí svoji pravomoc nebo svým jednáním odporuje zákonu (zejména pokud svým zákrokem spáchá trestný čin), útok na tuto osobu mimo rámec nutné obrany může být posouzen jako některý z trestných činů proti zdraví (rozhodnutí č. 47/1980 Sb. rozh. tr.). Bezdůvodné násilí úřední osoby je vždy protiprávní, a je tedy možno proti němu jednat v nutné obraně (rozhodnutí č. 19/1981 Sb. rozh. tr.).

Tato materie nicméně není zákonem upravena. Její úprava je dána pouze judikaturou a nelze vyloučit změnu v soudní praxi. Domnívám se, že s ohledem na zásadu předvídatelnosti práva a právní jistoty by byla vhodná aspoň dílčí zákonná úprava dané problematiky.

⁵⁴ Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. *Trestněprávní revue* 7/2003, str. 205

⁵⁵ Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 439

1.7.2 Obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku

Nynější úprava přiměřenosti (resp. nepřiměřenosti) nutné obrany je výsledkem zvolňovacích tendencí, kterými jsem se zabýval v rámci výkladu o vývoji nutné obrany na našem území. Obrana může být nepřiměřená, dokonce i zjevně nepřiměřená, nikoli však zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, to ponechává velký prostor pro účinné obranné jednání. Obrana, aby byla úspěšná, musí být silnější než útok a jen z výrazného nepoměru mezi útokem a obranou se dá vyvodit trestní odpovědnost obránce.

Přiměřenost nutné obrany velmi úzce souvisí s otázkou mezi nutné obrany a jejich překročení. Z toho důvodu budu uvedené problematice věnovat velký prostor ve druhé části této práce.

Část 2. – Překročení mezí krajní nouze a nutné obrany

2.1 Společné otázky překročení mezí krajní nouze a nutné obrany

V předešlém výkladu jsem se zabýval vymezením pojmů krajní nouze a nutné obrany a vytyčením jejich podmínek. Dále se budu věnovat situacím, kdy tyto podmínky jsou sice zčásti splněny, ne však zcela. Člověk v důsledku toho nejedná po právu, neboť nejedná za okolnosti vylučující protiprávnost a jeho jednání není společensky žádoucí, ale naopak nebezpečné.

Učebnice trestního práva o všech těchto případech ne zcela přesně hovoří jako o vybočení z mezí krajní nouze a nutné obrany nebo jako o překročení těchto mezí.⁵⁶

Tato nepřesnost je dána tím, že od sebe nebývají odlišovány dvě různé situace. Tou první je nenaplnění podmínek krajní nouze a nutné obrany takovým způsobem, že vůbec nevznikne možnost za okolnosti vylučující protiprávnost jednat. Pojmovým znakem krajní nouze je totiž existence nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem, nezbytným znakem nutné obrany je odvracení přímo hrozícího či trvajících útoku na takový zájem. Při neexistenci nebezpečí či útoku není vůbec možno o krajní nouzi či nutné obraně hovořit, nelze tedy překročit jejich meze.⁵⁷ To se týká i obrany nebo odstraňování nebezpečí předčasně či opožděně. Trestní zákoník dále výslovně stanoví, že nejde o krajní nouzi, jestliže bylo nebezpečí za daných okolností možno odvrátit jinak nebo je ten, komu nebezpečí hrozí, povinen je snášet. Existuje-li možnost odvracení nebezpečí bez způsobení škody, nelze vůbec jednat v krajní nouzi. Je-li osoba povinna nebezpečí snášet, opět není naplněn pojmový znak krajní nouze.

Jiným případem je existence podmínek pro jednání v krajní nouzi či nutné obraně, jednajících však při odvracení nebezpečí nebo útoku nedodrží podmínku

⁵⁶ Současné učebnice většinou hovoří o „vybočení“ z mezí krajní nouze a nutné obrany a v závorce uvádí pojem „exces“. Podobně s těmito pojmy pracuje například Kratochvíl: „O toto překročení (vybočení, exces) jde tehdy,...“ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 451. Ve starší literatuře se lze setkat i s pojmem „vykročení“ z mezí krajní nouze a nutné obrany (Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 135). Domnívám se, že je v pořádku používat tato slova jako synonyma, nicméně by jistě bylo ku prospěchu shodnout se na jednotné terminologii.

⁵⁷ Pokud se pachatel mylně domnívá, že nebezpečí či útok existuje, jedná se o putativní krajní nouzi či putativní nutnou obranu, jejichž meze ovšem překročit lze.

proporcionality, respektive přiměřenosti. Tehdy je skutečně možno hovořit o překročení mezi krajní nouze či nutné obrany.

Důvod, proč tyto dvě situace v učebnicích a komentářích často splývají v jednu a odborná veřejnost se popsaným rozdílem rovněž prakticky nezabývá (této problematice se u nás jako jeden z mála věnoval např. Vokoun⁵⁸), spočívá patrně v zákonné úpravě právních důsledků nedodržení podmínek krajní nouze a nutné obrany.

Trestní zákoník v § 41 písm. g) stanoví, že soud jako k polehčující okolnosti přihlédne k tomu, že pachatel spáchal trestný čin při odvracení útoku nebo jiného nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze. Spolu s úpravou mimořádného snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6 jde o jediná dvě ustanovení trestního zákoníku, která výslovně zmiňují nedostatek podmínek krajní nouze a nutné obrany a pro obě výše zmiňované situace stanoví stejné právní důsledky. Relevantní jsou dále ta ustanovení trestního zákoníku, která podmiňují výměru trestu a užití některých trestněprávních institutů (upuštění od potrestání) povahou a závažností spáchaného trestného činu a okolnostmi případu. To, že byl trestný čin spáchán ať už ve stavu blízcím se krajní nouzi či nutné obraně, nebo při překročení jejich mezí, je podstatnou okolností případu určující i pro povahu a nebezpečnost takového činu. V této souvislosti bude rozhodující zejména zavinění ve vztahu k překročení mezi nutné obrany. Exces může být úmyslný, způsobený z nedbalosti i nezaviněný. Šámal rozeznává exces jarý neboli stenický (vybočení ze zlosti, z pomstychtivosti apod.) a chabý neboli astenický (vybočení z leknutí, ze strachu, ze zmatku apod.).⁵⁹ Zaviněním ve vztahu k překročení mezi krajní nouze a nutné obrany se budu podrobněji zabývat v souvislosti s právními důsledky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany.

S ohledem na srozumitelnost výkladu, zákonnou úpravu nedostatku podmínek okolností vylučujících protiprávnost a zavedenou praxi budu i já považovat za překročení mezi krajní nouze a nutné obrany (exces) všechny situace, kdy je splněna většina podmínek krajní nouze a nutné obrany, ne však všechny.

⁵⁸ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 61 - 64

⁵⁹ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2 vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 395

2.1 Překročení mezí krajní nouze

K překročení mezí krajní nouze může dojít v těchto případech:

- 1) není splněna podmínka proporcionality = exces intenzivní,
- 2) není splněna podmínka subsidiarity,
- 3) není splněna podmínka existence nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněného trestním zákonem
- 4) není splněna podmínka neexistence povinnosti nebezpečí snášet.

2.1.1 Není splněna podmínka proporcionality = exces intenzivní

Dle rozhodnutí č. 26/1972 Sb. rozh. tr. je pro hodnocení vybočení z mezí krajní nouze rozhodující, zda způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Trestní zákoník zakazuje preferenci vlastních zájmů nad cizími v případě, že jsou ohroženy stejné hodnoty. Tohle na první pohled jednoznačné ustanovení však vyvolává několik otázek. Je spravedlivé po člověku vyžadovat obětování svého života nebo majetku pro zachování cizího? Jak řešit situace, kdy je možné zachránit jeden život za cenu druhého, ale při nečinnosti budou obětováni životy oba? Jak srovnávat různé formy ublížení na zdraví a jakou hodnotou je život ve srovnání s ublížením na zdraví na více lidech?

Život za život

Možnou odpovědí na některé z těchto otázek by bylo zavedení jiného kritéria přípustnosti krajní nouze, než je poměrování následků. Polášek a Kollár o zásadě proporcionality tvrdí, že „selhává u hodnot tak absolutních a neměřitelných, jako je lidské zdraví a život.“⁶⁰ Dále uvádí, že je náročné srovnávat škodu hrozící se škodou skutečnou, tedy srovnávat kategorii hypotetickou s reálnou.⁶¹ Nejsou proti zásadě proporcionality zcela, navrhují ale, aby byla doplněna o další měřítko, kterým by vedle poměrování následků bylo srovnávání jednání a velikosti a druhu nebezpečí.⁶² Dnes

⁶⁰ Polášek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975, str. 787

⁶¹ Polášek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975, str. 787

⁶² Polášek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975, str. 794

uznáváme podobné pomocné kritérium přiměřenosti, tedy že „je třeba uvážit i stupeň pravděpodobnosti hrozícího a způsobeného následku“.⁶³

Nejjednodušší, avšak dle mého názoru nejméně vhodnou odpověď představuje slovenský trestní zákon, zákon č. 300/2005 Z. z. Ten vymezuje stav krajní nouze podobně jako český trestní zákoník, k požadavku proporcionality se ale staví mnohem benevolentněji a v § 24 odst. 2 stanoví: „Nejde o krajnú núdzu, (...) ak spôsobený následok je zjavne závažnejší ako ten, ktorý hrozil.“ Je tedy možno způsobit následek nejen stejně závažný, ale i mírně závažnější, pokud není zjevně závažnější než ten, který hrozil.

Srovnáním české a slovenské úpravy okolností vylučujících protiprávnost se zabýval Burda, který ostře kritizuje slovenské pojetí proporcionality krajní nouze. Odsuzuje preferenci vlastních zájmů na úkor cizích, když tvrdí: „Zakrývanie si očí pred egoistickou bezohľadnosťou na úkor základných práv iných, nech je akokoľvek motivovaná, vedie k nedôvere ľudí voči štátu a jeho orgánom presadzujúcim poriadok a spravodlivosť.“⁶⁴ Jako velký problém vidí i fakt, že proti jednajícimu v krajní nouzi není možno užít nutnou obranu. V případě, že by např. osoba A chtěla v krajní nouzi obětovat život osoby B, nemůže se osoba B beztrestně bránit⁶⁵. Jako jediné dobré řešení vidí návrat k pojetí proporcionality, které obsahuje český trestní zákoník.⁶⁶

Jiné řešení nabízí Jelínek, který hledá inspiraci v právním řádu německém, polském a v právních řádech některých dalších evropských zemí. Navrhuje zavedení institutu tzv. omluvné krajní nouze, kterým se řeší situace, v nichž z důvodu kolize stejně hodnotných zájmů není možno jednat v krajní nouzi.⁶⁷ Omluvná krajní nouze se užije při ochraně nejhodnotnějších chráněných zájmů (např. život, zdraví, svoboda), případně za vymezení dalších omezujících podmínek (např. ochrana pouze sebe nebo osob blízkých). Rozdíl pak může spočívat v tom, že zatímco krajní nouze vyloučí protiprávnost, omluvná krajní nouze zaručí beztrestnost i přes spáchání protiprávního činu.

⁶³ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 215

⁶⁴ Burda, E. Systém okolností vylučujících protiprávnost' činu v slovenskom Trestnom zákoně a jeho porovnanie s Českou republikou. Trestněprávní revue 2/2011, str. 41

⁶⁵ Burda, E. Systém okolností vylučujících protiprávnost' činu v slovenskom Trestnom zákoně a jeho porovnanie s Českou republikou. Trestněprávní revue 2/2011, str. 41

⁶⁶ Celý návrh de lege ferenda v Burda, E. Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnost' činu. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 37

⁶⁷ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014 str. 261

S takovou změnou bych souhlasil při současném vymezení nepřekročitelných mantinelů omezujících libovůli jednání zúčastněných osob. Zavedení omluvné krajní nouze by uspokojivě řešilo například problém tzv. Karneadova prkna, tedy situaci, kdy spolu dva ztroskotavší námořníci bojují o prkno, které může zachránit jen jednoho z nich.⁶⁸ Podle platné úpravy by přeživší námořník spáchal trestný čin vraždy. To znamená, že aby nebyl porušen trestní zákoník, musel by se aspoň jeden z nich dobrovolně prkna vzdát a v důsledku sám sebe odsoudit k smrti. V opačném případě by utonuli oba. Nedomnívám se, že by měl být potrestán člověk, který přežije takovou krizovou situaci, a to ani tehdy, způsobí-li jinému smrt.⁶⁹ Výhoda této úpravy spočívá i v tom, že proti takto definované omluvné krajní nouzi by byla přípustná nutná obrana, neboť jde o čin protiprávní.

Nepřípustnost nutné obrany proti jednání v krajní nouzi je další problém. Ve většině myslitelných případů je tento požadavek zcela na místě, lze si však představit situace, ve kterých by bylo nespravedlivé na něm trvat. Již bylo řečeno, že život může být obětován pro záchranu více životů (dle rozhodnutí č. 20/1982 Sb. rozh. tr.). Příkladem může být případ Dudleyho a Stephense, ztroskotaných námořníků, kteří byli shledáni vinnými za zabití dalšího člověka za účelem sněžení jeho masa a záchranu vlastního života. Dle naší právní úpravy by jednali v krajní nouzi, čili po právu. Co kdyby se ale „obětovaná“ osoba rozhodla bránit? V případě následné záchranu by musela být shledána vinnou za ublížení na zdraví nebo za jiný poruchový trestný čin, který by v důsledku své úspěšné obrany způsobila, zatímco „útočníci“ by byli beztrestní. O ještě palčivější problém by šlo v případech podle slovenského trestního zákona, dle kterého je možno obětovat i hodnotu stejně významnou nebo i mírně významnější.

Pro některé případy by bylo vhodné užití krajní nouze výslovně vyloučit. Nemělo by tak být možno například úmyslně usmrtit člověka za účelem „rozebrání“

⁶⁸ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014 str. 262

⁶⁹ Na tomto místě by byla možná argumentace, že byl zachráněn jeden život (vlastní) místo toho, aby byly obětovány oba. To je sice pravda, nicméně nebyla dodržena podmínka subsidiarity – jeden život mohl být zachráněn i jinak (bez spáchání trestného činu) a to tak, že jeden z námořníků dobrovolně odplave a prkna se vzdá.

jeho těla na orgány či odběru jiných biologických materiálů, a to ani tehdy, zachránilo-li by to život více pacientům.⁷⁰

Filosoficko-morální aspekty krajní nouze lze najít v experimentu zvaném „the trolley dilemma“, do českého jazyka volně překládaném například jako „problém rozjeté tramvaje“ nebo „dilema výhybkáře“.⁷¹ V základní verzi jde o řešení situace, v níž rychle jedoucí tramvaj míří na kolej, na které pracuje pět dělníků. Jediná možnost, jak je zachránit, je odbočit na vedlejší kolej, kde je jediný dělník. Modifikace spočívají ve změně pozice jednajícího (zda jde o řidiče tramvaje nebo nezúčastněného výhybkáře) a postavení ohrožených osob (pět zločinců proti jednomu nevinnému) nebo ve změně způsobu záchrany dělníků (alternativou je například možnost hodit tlustého muže z mostu, jehož tělo by tramvaj vychýlilo ze směru). Přestože výsledek je vždy stejný (záchrana pěti lidí a obětování jednoho), převažující odpovědi na různé situace se výrazně liší. Usmrcení osoby, jejíž orgány by mohly zachránit pět lidí, ve své podstatě odpovídá hození tlustého muže na koleje. Oba tyto příklady ukazují, že hledisko proporcionality krajní nouze samo o sobě nepostačuje.

Smrt proti škodě na zdraví a různé škody na zdraví navzájem

Rozporuplné se jeví, jak porovnávat následek smrti se škodou na zdraví na více lidech a různé formy škody na zdraví navzájem.⁷² Život má nepochybně větší hodnotu než zdraví. Patrně bude mít i větší hodnotu, než škoda na zdraví (například ochrnutí nebo oslepnutí) více lidí. Kritérium porovnání pravděpodobnosti následku, o kterém jsem psal výše, by se však dalo uplatnit například v tomto případě: máme dvě zraněné osoby a jednoho lékaře. Jedna osoba velmi pravděpodobně zemře i přes včasný zákrok lékaře. Druhá osoba není ve vážném ohrožení života, ale bez okamžitého lékařského zákroku bude do konce života ochrnutá, slepá nebo postižená jiným podobně vážným následkem. Lékař se v danou chvíli může věnovat jedinému pacientovi. Stejně tak by se dalo setkat s případem, kdy je na místě ne lékař, ale člověk s autem, který může převést do ambulance jen jednoho z raněných a nemůže ani přivolat pomoc. Musí si tedy vybírat mezi malou pravděpodobností záchrany života a téměř jistotou záchrany zdraví.

⁷⁰ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 430 - 431

⁷¹ Jde o problém, který původně představila britská filosofka Philippa Ruth Foot a podrobněji se jím zabývala například Judith Jarvis Thomson. Thomson, J. J. The Trolley Problem. The Yale Law Journal 6/1985. Dostupný na [www: <http://www.jstor.org/stable/796133>](http://www.jstor.org/stable/796133)

⁷² Polášek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975, str. 787

Záchrana majetku na úkor života a zdraví

Panuje shoda, že velké majetkové hodnoty lze chránit i na úkor lidského zdraví nebo svobody, nikoli však na úkor života. Přímo to tvrdí Novotný: „V této souvislosti je třeba si uvědomit, že k záchraně byť vysokých majetkových hodnot nelze obětovat život jiné osoby.“⁷³ Polemika by mohla panovat ohledně záchrany majetku, který sám o sobě slouží k záchraně životů (např. dodávky léků do infikované oblasti). Vzhledem k tomu, že by v důsledku záchrany tohoto majetku byly zachráněny další životy, lze patrně usuzovat, že k překročení mezí krajní nouze by nedošlo.

2.2.2 Není splněna podmínka subsidiarity

Meze krajní nouze překročí ten, kdo při odvrácení nebezpečí způsobí škodlivý následek, přestože bylo možno nebezpečí odvrátit jinak, bez způsobení takového následku. Tak například dle rozhodnutí č. 19/1968 Sb. rozh. tr. platí: „Jede-li řidič motorového vozidla v podnapilém stavu vozidlem jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, přichází v úvahu posuzování tohoto jednání z hlediska ustanovení § 14 tr. zák. [nyní § 28 TrZ] o krajní nouzi.“ Podmínka subsidiarity ale není dodržena, měl-li řidič jiné možnosti odvrácení nebezpečí. Dle rozhodnutí č. 17/1991 Sb. rozh. tr. nesmí otec vézt do nemocnice vážně (nikoli však kriticky) nemocnou dceru, existuje-li možnost telefonicky přivolat lékařskou pohotovostní službu.

Podmínka subsidiarity není dodržena ani tehdy, zasahuje-li pronajímatel neoprávněně do práva k domu (bytu, nebytovému prostoru) tak, že zastaví dodávku vody proto, že nájemce používá nevyhovující automatickou pračku a nadměrně zatěžuje elektrickou síť. Taková opatření totiž může učinit pouze distributor elektrické energie (viz rozhodnutí č. 48/2008 Sb. rozh. tr.).

Zajímavý příklad překročení mezí krajní nouze nabízí rozhodnutí Nejvyššího soudu z období Protektorátu Čechy a Morava č. 6987/1942 Sb. rozh. tr. Nejvyšší soud tvrdil, že pokud může svědek nebezpečí odstranit odepřením výpovědi, nelze se při lhaní dovolávat krajní nouze a je spáchán trestný čin křivé výpovědi.

Pokud se k řadě zaparkovaných aut blíží uvolněný přívěsný vozík a majitel na kraji stojícího auta ujede, není podmínka subsidiarity bez dalšího porušena. Dle

⁷³ Novotný, F. Krajní nouze. *Magazin Security* 2/1995, str. 37

Šámala⁷⁴ nelze majiteli tohoto auta spravedlivě vytýkat záchranu svého vozu, nicméně pokud ten ujede a bude poškozeno stejně drahé nebo dražší auto, nebude dodržena podmínka proporcionality a půjde o překročení podmínek krajní nouze.

Existuje-li více možných způsobů odvracení nebezpečí, z nichž každý způsobí škodlivý následek, je na jednajícím, který způsob si vybere. Opačný přístup odmítá právní praxe i většina teorie z důvodů, které jsem rozebíral v předchozím výkladu (velké nároky na jednajícího, problémy při dokazování). Souhlasím s převládajícím názorem, nicméně mám za to, že pro určité případy je takový přístup nevyhovující. Domnívám se, že je třeba pozměnit pojetí zásady subsidiarity tehdy, pokud přístup jednajícího svědčí o zřejmé bezohlednosti k zájmům chráněným trestním zákonem. Úmyslně jsem užil slovní spojení definující hrubou nedbalost (§ 16 odst. 2 TrZ). Kritérium zřejmé bezohlednosti trestní zákoník zná a praxe se s jeho dokazováním umí vypořádat, zároveň vhodně odliší případy, kdy jednající v krajní nouzi (ať už úmyslně či z nedbalosti) pouze způsobí závažnější následek, než který způsobit mohl, od případů typově mnohem závažnějších.

V příkladu, který uvádí Jelínek, se osoba A ocitne ve vánici a mrazu v nebezpečí umrznutí a najde horskou chatu, kde je možnost úkrytu.⁷⁵ Při současném pojetí zásady subsidiarity si může vybrat, zda se do chaty dostane rozbitím malé okenní výplně či rozbitím vstupních dveří. Taková osoba by ale jednala v krajní nouzi i tehdy, kdyby polovinu chaty odpálila dynamitem, který by zrovna měla u sebe, místo aby prostě jen vyrazila dveře (zachránila by si život na úkor majetku). Burda k dané problematice uvádí, že by bylo možno zachránit před povodní velké město na úkor skupinky dětí místo obětování několika prázdných zahrádkářských chat.⁷⁶

Otázkou je, zda by taková osoba měla být odpovědná i za ohrožovací trestné činy nebo jen za poruchové. Tak například pokud osoba jednající v krajní nouzi zachraňuje cizí život tím, že zraněného pod vlivem alkoholu veze do nemocnice, není odpovědná ani za trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 274 TrZ) ani za případně způsobenou újmu na majetku nebo na zdraví. Pokud by však na takové cestě do nemocnice trvala osoba, která požila 8 piv, když jsou k dispozici řidiči s požitými

⁷⁴ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 215

⁷⁵ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 260

⁷⁶ Burda, E. Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost' činu. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 32

dvěma pivy (a vyjádřila by tak zjevnou bezohlednost k zájmům chráněným trestním zákonem), dala by se ospravedlnit úprava, podle níž by takový řidič nebyl odpovědný za ohrožení, byl by však odpovědný za případný následek.

2.2.3 Není splněna podmínka existence nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem

Podmínku existence nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem je nutno rozdělit na více samostatných podmínek.

Nebezpečí neexistuje vůbec

Existence nebezpečí je podmínkou nejdůležitější, bez níž podle praxe vůbec není možno jednat v krajní nouzi ani ve stavu podobném krajní nouzi. Pokud nebezpečí existuje pouze v mysli pachatele, jedná se o putativní krajní nouzi a nikoli o exces a trestnost činu se posuzuje podle zásad o skutkovém omylu (rozhodnutí č. 10/1980 Sb. rozh. tr.). Podle usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Tdo 1490/2007 o krajní nouzi platí: „Základním předpokladem pro posouzení určitého jednání podle § 14 tr. zák. [nyní § 28 TrZ] je ovšem okolnost, aby nebezpečí, které přímo hrozilo zájmu chráněnému zákonem, bylo skutečné, a nikoli pouze domnělé, existující jen v mylné představě jednajícího.“

Nebezpečí nehrozí přímo – vybočení z časových mezí = exces extenzivní

Excesem extenzivním se rozumí případy, kdy jednání bylo provedeno předtím, než nebezpečí přímo hrozilo nebo v době, kdy již pominulo.⁷⁷ V prvním případě se jedná o nějaké vzdálené nebezpečí, které ještě nedošlo do stavu, v němž se nezadržitelně blíží poruše. Druhý případ zahrnuje situace, kdy nebezpečí přímo hrozilo, ale samo od sebe přímo hrozit přestalo, a to bez ohledu na to, zda k poruše došlo či nedošlo (nebezpečí tedy hrozí stále, ale nikoli přímo, pokud nebezpečí pominulo zcela, jde o putativní krajní nouzi, nikoli o exces). Časový úsek, v němž je možno nebezpečí odvracet, je třeba určovat případ od případu. U útoku zvířete může k poruše dojít v rozmezí několika vteřin, naprasknutá hráz vodní nádrže se může protrhnout za několik hodin nebo i dní.

⁷⁷ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 395

Otázka předčasného odvracení nebezpečí úzce souvisí s podmínkou subsidiarity. Čím méně bezprostřední hrozba je, tím spíše lze najít řešení bez způsobení zřejmě stejně závažného či závažnějšího následku než ten, který hrozil.

Nebezpečí hrozí zájmům, které trestní zákon nechrání

V § 41 odst. g) TrZ je uvedeno, že jako k polehčující okolnosti soud přihlédne k tomu, že pachatel spáchal trestný čin, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze, odvraceje nebezpečí (a už neuvádí, že se jedná o nebezpečí chráněné trestním zákonem). Z doslovného znění daného ustanovení by se dalo vyvodit, že excesem z krajní nouze se rozumí i jednání, jímž někdo odvrací nebezpečí hrozící zájmu chráněnému jinými právními předpisy (například předpisy občanského nebo pracovního práva). Stejně tak tvrdí Novotný, že o vybočení z mezí krajní nouze půjde, pokud nebyly splněny všechny její podmínky, například nebyly ohroženy zájmy chráněné trestním zákonem.⁷⁸

Tomuto výkladu však neodpovídá smysl a účel úpravy krajní nouze, kterým je ochrana zájmů chráněných právě trestním zákonem. Proto většina autorů tento případ neřadí mezi excesy z krajní nouze. Stejný názor zastává i judikatura. Ve věci vedené pod sp. zn. 6 To 606/2001 se pachatel, který řídil přes zákaz řízení, dovolával nutnosti dostat se včas do práce. Krajský soud v Plzni dovodil, že nebezpečí hrozilo pouze zájmům chráněným předpisy soukromého práva a výslovně stanovil: „Jednání, kterým se odvrací nebezpečí hrozící zájmům chráněným jiným než trestním zákonem, ochrana § 14 tr. zák. [nyní § 28 TrZ] poskytnuta není.“ Opačný přístup by koneckonců vedl k absurdním závěrům, kdy by např. pachatel mohl tvrdit, že pouze jednal v excesu z krajní nouze, když se spácháním trestního činu domáhal splnění smluvní povinnosti.

2.2.4 Není splněna podmínka neexistence povinnosti nebezpečí snášet

Tato podmínka byla výslovně vyjádřena v zákoně č. 86/1950 Sb., do trestního zákona z roku 1961 však nebyla přejata, teorie a praxe ji vyvozovaly různými způsoby. Solnař tvrdí, že vyplývá ze samotného pojmu krajní nouze.⁷⁹ S tímto nesouhlasí Polášek a Kollár, ti vyvozovali podmínku neexistence povinnosti nebezpečí snášet ze vztahu

⁷⁸ Novotný, F. Krajní nouze. *Magazin Security* 2/1995, str. 37

⁷⁹ Solnař, V. a kol. *Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti*. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 134

trestného činu neposkytnutí pomoci a ustanovení o krajní nouzi, ale pouze u nebezpečí smrti a vážné poruchy zdraví.⁸⁰

Dnešní problém spočívá v nedostatečném určení pramenů této povinnosti. Dle důvodové zprávy k trestnímu zákoníku ukládají tuto povinnost zvláštní předpisy. Doslovný výklad § 28 odst. 2 TrZ by ale mohl vyvolávat pochybnosti, zda taková povinnost může být uložena i jednáním soukromoprávní povahy. Při kladné odpovědi by tak překročil meze krajní nouze např. pokladník, který by měl smluvně stanovenou povinnost zachránit tržbu za jakýchkoli okolností (a musel by tak zachránit peníze například i v případě požáru na úkor vlastního zdraví). Jako řešení bych navrhoval přiblížení ustanovení o krajní nouzi znění slovenského trestního zákona, podle něhož je povinnost nebezpečí snášet vyjádřena ve všeobecně závazném právním předpise.

Vůči tomu, komu nebezpečí hrozí, není přípustné jednat v krajní nouzi. Překročením mezí krajní nouze by bylo jednání, jímž někdo odvede např. lékaře nebo policistu za účelem záchrany jejich života nebo zdraví a znemožní jim tím vykonat jejich povinnost odvrátit nebezpečí, k jehož ochraně jsou povoláni.

Excesem naopak nebude jednání, jímž osoba s povinností nebezpečí snášet zachrání zájem hodnotnější, než je ten, který má podle zvláštního předpisu povinnost chránit (hasič odmítající hasit stodolu, protože jsou poblíž osoby, které potřebují ošetřit). Dle Kubové by bylo prospěšné po vzoru polské úpravy výslovně stanovit, že v takovém případě je možné jednat v krajní nouzi.⁸¹ Domnívám se však, že tato možnost vyplývá již se samotného pojmu krajní nouze a dodatečná úprava by byla nadbytečná.

2.3 Překročení mezí nutné obrany

K překročení mezí nutné obrany může dojít v těchto případech:

- 1) není splněna podmínka přiměřenosti = exces intenzivní,
- 2) není splněna podmínka přímo hrozícího nebo trvajících útoku na zájem chráněný trestním zákonem.

⁸⁰ Polásek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975, str. 789

⁸¹ Kubová, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie 10/1998, str. 51 - 52

2.3.1 Není splněna podmínka přiměřenosti = exces intenzivní

K překročení mezí nutné obrany dojde, je-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Pojmu „způsob útoku“ jsem se věnoval v kapitole 1.7 této práce, kde jsem se ztotožnil s názorem, že se jím kromě intenzity útoku, osoby pachatele a dalších okolností rozumí i vše, co z útoku hrozí. Z toho vyplývá, že k intenzivnímu excesu může dojít buď z důvodu zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání nebo kvůli zcela zjevnému nepoměru mezi ohroženým a obětovaným zájmem.

Zcela zjevný nepoměr mezi ohroženým a obětovaným zájmem

Přestože v současné právní úpravě odpadl požadavek poměřování hrozby a následku jako takový, zůstává nadále pomocným kritériem hodnocení přiměřenosti nutné obrany. Dle Šámala platí: „Nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem přiměřenost obrany zpravidla nevylučuje.“⁸² Mohou tedy nastat případy, kdy z tohoto důvodu přiměřenost obrany vyloučena bude. V rozhodnutí č. 723/2009 Sb. rozh. tr. je stanoveno, že poměr hrozící a vzniklé škody nelze podřadit pod pojem „způsob útoku“. S tím souhlasí i Novotný a Kybic, kteří vedle sebe při posuzování přiměřenosti nutné obrany dávají způsob útoku, intenzitu obrany a hrozící a způsobené následky.⁸³ Trestní zákoník vytvořil konstrukci, podle které může výrazně hrubý nepoměr mezi hrozícím a způsobeným následkem vést k závěru, že obrana byla způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená.⁸⁴

Považuji tuto úpravu za postačující, nikoli však vyloženě šťastnou. To, co dnes musíme složitě dovozovat, by mohlo být součástí § 29 odst. 2 TrZ, který by k současnému znění navíc obsahoval tvrzení, dle něhož nejde o nutnou obranu, byl-li způsobený následek ve zcela zjevném nepoměru ke škodě, která hrozila. Nejednalo by se o zúžení mezí nutné obrany, pouze by došlo k upřesnění, které by odráželo podstatu nutné obrany, neboť obránce i při odvracení útoku na zájem chráněný trestním zákonem musí respektovat některá základní práva útočnicka.

⁸² Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 222

⁸³ Novotný, F.; Kybic, P. Nutná obrana (několik poznámek). Trestní právo 2/2015, str. 16

⁸⁴ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 269

Na druhou stranu nenacházím východisko pro tvrzení, že útočníka nelze usmrtit, postačí-li k odražení útoku jej pouze zranit.⁸⁵ Souhlasím samozřejmě s tím, že lidský život je nejvyšší hodnotou, a to i život útočníka a pachatele trestného činu. Může však dojít k situacím, ve kterých je ne zcela zjevně nepřiměřenou obranou jak zranění, tak usmrcení útočníka (zejména při ochraně vlastního života). Vyžadovat způsobení co nejmírnějšího následku při obranném jednání, tedy trvat na dodržení jakési modifikované podmínky subsidiarity, by bylo v rozporu se zákonným zněním ustanovení o nutné obraně. Krom toho je vždy nutno brát v úvahu pouze ty možnosti obrany, které jsou způsobilé útok odvrátit spolehlivě, nikdo nemůže být nucen užít mírnější způsob obrany, pokud by ten útok spolehlivě neodvrátil. Často dochází k případům, kdy jediná skutečně spolehlivá obrana je takové razance, že útočníkovi způsobí relativně větší újmu.

Problematika poměrování způsobeného a hrozícího následku se ještě silněji projeví, je-li ohrožen majetek a v nutné obraně dojde k ublížení na zdraví nebo ke smrti. Nepoměr mezi hodnotou zdraví a zejména života oproti majetku je bez dalšího zřejmý, nicméně sám o sobě není indikátorem nepřiměřenosti. Proto byl negativně hodnocen stav, kdy soudy a zejména orgány činné v přípravném řízení kladly na toto kritérium přehnaný důraz. Docházelo k tomu, že „společenský zájem vyšší kategorie (...), tu pak často bývá ve své absolutní podobě rozhodujícím měřítkem pro posouzení konkrétního případu nutné obrany a pokud obránce zasáhne objekt vyšší kategorie jinak než bezvýznamným způsobem (...) je zpravidla již dovozováno, že jde o exces z mezí nutné obrany.“⁸⁶

Ve stejně kritickém duchu se vyjádřil i Ústavní soud ČR. Ve věci sp. zn. II. ÚS 317/01 nesouhlasil s odůvodněním rozhodnutí nalézacího soudu prvního stupně (se kterým se ztotožnil i soud odvolací), dle něhož platí, že „pokud se stěžovatel domníval, že odvrací útok na svůj majetek, měl postupovat jiným způsobem a ne tak, že porušil zájem na ochraně zdraví.“ Tento závěr považuje Ústavní soud za nesrozumitelný a sám tvrdí opak: „Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že stěžovatel, jenž odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví.“

⁸⁵ například Novotný, F. Nutná obrana. *Magazin Security* 1/1995, str. 57

⁸⁶ Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. *Trestní právo* 10/1997, str. 10

Někteří autoři bez dalšího tvrdí, že je možno i usmrtit na ochranu majetku.⁸⁷ Jiní uvádí, že jde o spornou otázku a pokud připouští obětování života na ochranu majetku, pak musí jít o záchranu skutečně významných hodnot, například takových, jejichž zničení nebo odcizení by mělo fatální nebo jiný zásadní vliv na život lidí (dodávka léků za živelní katastrofy), jde-li o mimořádnou hodnotu majetku (tovární komplex) nebo o nenahraditelnou majetkovou hodnotu (významná architektonická památka).⁸⁸ S tímto přístupem mi nezbývá než souhlasit, přestože (stejně jako podobné příklady u krajní nouze) je v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod.

Na tomto místě bych se chtěl krátce věnovat problematice obrany před útoky zvířat. Dle § 494 občanského zákoníku není zvíře věc, ale ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze. Proto je možno na zvíře poštvané člověkem hledět jako na zbraň ve smyslu § 118 TrZ a proti jeho útoku lze užít nutnou obranu. Při vysoké intenzitě útoku lze tedy zvíře v rámci obrany i usmrtit.

Za útok, vůči němuž se lze bránit v nutné obraně, bych považoval i útok zvířete nepoštvaného, jehož majitel však porušil prevenční povinnost a v důsledku ublížení na zdraví osoby zvířetem by došlo ke spáchání trestného činu. Obrana proti zvířeti by pak přeneseně byla obranou proti nedbalostnímu útoku pachatele. Otázkou je, zda by tato právní konstrukce obstála u soudu. Burda zastává názor, že v daném případě se jedná o nebezpečí ve smyslu krajní nouze, mohlo by tedy dojít k absurdní situaci, kdy je obránce, který překročí meze krajní nouze, stíhaný za poškození cizí věci (§ 228 TrZ) a majitel zvířete za nedbalostní ublížení na zdraví (§ 147 TrZ nebo § 148 TrZ).⁸⁹

Útok zvířete nepoštvaného, jehož majitel nezanedbal prevenční povinnost, je tedy nebezpečím, při jehož odvracení je nutno dodržet podmínky krajní nouze. Podmínka subsidiarity znamená, že první možností je útek. Podmínka proporcionality zakazuje zabít zvíře pro záchranu stejně nebo méně hodnotného zájmu. Dochází tak ke stavu, kdy jsou na napadeného kladeny poměrně vysoké nároky s ohledem na jeho povinnost posuzovat možné následky obrany a kdy je obránce lépe chráněn proti útoku

⁸⁷ Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 122

⁸⁸ Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014, str. 222 - 223

⁸⁹ Burda, E. Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 60

člověka, než zvířete.⁹⁰ Proto bych navrhoval změnu trestního zákoníku tak, aby byl za útok ve smyslu nutné obrany považován i útok zvířete.

Zcela zjevně nepřiměřené obranné jednání

Překročení mezi nutné obrany co do intenzity obranného zákroku definuje Nejvyšší soud v rozhodnutí č. 20/2008 Sb. rozh. tr. takto: „Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem charakterizujícím způsob útoku. Podle ustanovení § 13 tr. zák. [nyní § 29 TrZ] nesmí být nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená.“

Na zcela zjevnou nepřiměřenost lze dle daného rozhodnutí usuzovat zejména ze zvolených prostředků obrany a útoku a způsobu jejich použití, z fyzické konstituce osob a jejich věkového rozdílu či z faktu, že je útočník znám svou agresivitou, přičemž je třeba přihlížet i k psychickému stavu bránící se osoby vyvolanému útokem. Nevyžaduje se úměrnost mezi obranou a útokem, neboť „obrana by totiž měla být důraznější už jen z toho důvodu, aby došlo k překonání přímo hrozícího či trvajícím útoku na zájem chráněný trestním zákonem.“

Přípustná je taková obrana, která je potřebná k odvrácení útoku. Znak potřebnosti byl zákonem vyžadován do roku 1950, nyní je dovozován z pojmu nutné obrany, přičemž spočívá především v možnosti volby prostředku obrany.⁹¹ Zvážení návratu k zákonnému kritériu potřebnosti doporučuje Kuchta. Základním znakem nutné obrany by nemělo být poměrování akcí obránce a útočníka, ale schopnost útok odrazit, jiná obrana by neměla smysl. Podle německé úpravy, na níž odkazuje, spočívá potřebná obrana v průsečíku co nejmírnější a přitom pořád ještě dostatečné obrany.⁹² K tomuto pojetí mám dvě teoretické výhrady. Za prvé, o nutnou obranu se jedná, i pokud obránce útok neodvrátí (vyvine tedy obranu menší než potřebnou) a přesto se dopustí činu jinak trestného. Za druhé se domnívám, že by zvolená úprava vedla k ještě větším problémům

⁹⁰ Kučera, P.; Ptáček, M. K některým právním aspektům útoku zvířete na člověka. Trestní právo 12/2008, str. 4

⁹¹ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 447

⁹² Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního zákona. Trestněprávní revue 2/2003, str. 50

při dokazování, než známe dnes. Srovnávání obrany a útoku je podstatně snazší, než srovnávání obrany reálné a hypotetické.

Základním kritériem hodnocení přiměřenosti obrany jsou zvolené prostředky. Existuje velká benevolence ohledně prostředků, které obránce smí použít, zejména proto, že útočník si volí místo a čas útoku, má psychickou a často fyzickou výhodu a obránce může k obraně použít jen to, co má zrovna po ruce. Výhodou pro obránce je, má-li zbraň (podle § 118 TrZ jde o cokoli, čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším), tato výhoda se ještě výrazněji projeví, když je útočník neozbrojený. Dle rozhodnutí č. 47/1995 Sb. rozh. tr. platí, že „vybočení z mezí nutné obrany nelze nutně dovozovat jen z toho, že se obžalovaná bránila zbraní proti neozbrojenému útočníkovi.“ Že lze zbraní neozbrojeného útočníka i usmrtit potvrzuje rozhodnutí č. 14/1999 Sb. rozh. tr., dle něhož „není vyloučeno posoudit jako stav nutné obrany jednání osoby, která reaguje na fyzický útok neozbrojeného pachatele opakovaným použitím střelné zbraně, přičemž dojde k usmrcení útočníka.“ Není však třeba zdůrazňovat, že taková obrana bude přípustná jen ve výjimečných případech, v dané věci šlo o „výrazné a nečekaně brutální fyzické napadení, včetně pokusu o vytažení z vozu.“

Zbraň si lze připravit i předem. V rozhodnutí č. 19/1982 Sb. rozh. tr. bylo stanoveno: „Skutočnosť, že si niekto pripraví na obranu proti hroziacemu a očakávanému útoku zbraň, nevyklučuje záver, že ide o nutnú obranu.“ Obžaloba se snažila dovést úmysl spáchat těžkou újmu na zdraví z toho, že měl obránce v očekávání útoku připravený nůž. Neprokázalo se, zda nůž vytáhnul před útokem nebo až v jeho průběhu, nicméně podmínky nutné obrany by byly splněny, i pokud byl nůž vytažen dříve, než útok započal nebo hrozil. Stejně se soud vyjádřil v rozhodnutí č. 49/1970 Sb. rozh. tr. – strach bránícího se, umocněný dřívějšími špatnými zkušenostmi s útočníkem (dřívější fyzická napadení a fyzická výhoda útočníka) plně zdůvodní skutečnost, že si obránce ze strachu o život předem připraví nůž.

Kromě typu použitého prostředku obrany záleží i na způsobu jeho použití. Střelnou zbraní se dá po útočníku vystřelit, může se s ní však jen vyhrožovat nebo praštit útočníka pažbou, přičemž v závislosti na okolnostech případu může být střelba přípustnou obranou (varovný výstřel nebo zásah do stehna), zatímco údery pažbou nikoli (opakované rány do hlavy). Ke způsobu použití zbraně se vyjádřil Ústavní soud ČR v nálezu sp. zn. IV. ÚS 433/02, když shledal exces z nutné obrany u obránce

používajícího nůž: „Nevyloučil sice, že by stěžovatel nemohl použít proti útočníkovi (...) nůž, ale aby jeho jednání nevybočilo z mezí nutné obrany, musel by být použit jiným způsobem, než jak se skutečně stalo.“

O excesu z nutné obrany nevypovídá ani fakt, že obránce měl v úmyslu bránit se jinak, než se nakonec skutečně bránil. Dle rozhodnutí č. 12/1983 Sb. rozh. tr. po subjektivní stránce stačí, aby obránce věděl, že odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok a obranu není možno považovat za nepřiměřenou jen proto, že obránce zamýšlel použít mírnější způsob obrany, než skutečně použil (opačný přístup by vedl k paradoxní situaci, že by obránce za splnění podmínek nutné obrany nebyl trestně odpovědný za čin jinak trestný spáchaný úmyslně, totožné jednání z nedbalosti by však bylo trestným činem).

Na tomto místě je třeba připomenout, že podmínkou nutné obrany není subsidiarita, není tedy podstatné, zda se bylo možno útoku vyhnout jinak, neboť dle rozhodnutí č. 47/1995 Sb. rozh. tr. platí, že „nikdo není nucen ustupovat před neoprávněným útokem na zájmy chráněné trestním zákonem.“ Přesto bývá soudy dovozována nepřipustnost nutné obrany právě z toho, že bylo možno užít jiný způsob obrany nebo útěk, a nápravy se dosáhne až skrze řádné či mimořádné opravné prostředky. Tak například Městský soud v Praze ve věci sp. zn. 6 To 197/2006 dovozoval intenzivní exces z mezí nutné obrany mimo jiné z toho, že měl obviněný možnost vymanit se ze sevření poškozeného (z tzv. kravaty) méně razantním způsobem. K nápravě došlo až na základě rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 20/2008 Sb. rozh. tr., který potvrdil, že z nedostatku subsidiarity intenzivní exces z nutné obrany dovodit nelze.

Zásada, že nikdo není nucen ustupovat před bezprávím, byla dle mého názoru mírně nalomena již zmíněným rozhodnutím Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 433/02. Na základě ustálené judikatury nelze dovozovat překročení z mezí nutné obrany jen z toho, že obránce útočníka zranil nebo i usmrtil, aniž sám utrpěl zranění (rozhodnutí č. 25/1976 Sb. rozh. tr.). Ústavní soud potvrdil závěr obecných soudů, že v nutné obraně nejednal pachatel, jenž hrozbu „zbití“ odvrátil tím, že útočníka opakovaně bodl kuchyňským nožem, čímž ho připravil o život. Ústavní soud nepřiměřenost obranného jednání zdůvodnil mimo jiné tím, že útok bylo možno nepochybně odvrátit obranou nižší intenzity, byť by vedla i k poranění poškozeného. Považuji tuto formulaci za

nešťastnou. Pokud Ústavní soud vyžaduje obranu, která vede i k poranění obránce, vyžaduje dle mého názoru právě takové ustupování před bezprávím, ke kterému nemůže být nikdo nucen.

Požadavek subsidiarity má dle některých autorů své opodstatnění v případech útoku trestně neodpovědných osob a zejména ve věcech tzv. nepřímého pachatelství (§ 22 odst. 2 TrZ). Kratochvíl nabízí příklad z německé a rakouské teorie, dle níž je subsidiarita na místě, pokud se obránce může útoku vyhnout, aniž by to pro něj bylo spojeno s jakýmkoli nevýhodami.⁹³ Naše právní úprava však takovou možnost nenabízí a překročení mezí nutné obrany by bylo dovozováno ze zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání.

2.3.2 Není splněna podmínka přímo hrozícího nebo trvajících útoku na zájem chráněný trestním zákonem

Pro jednání v putativní nutné obraně a pro případy, kdy obránce odvrací útok na zájmy, které trestní zákon nechrání, platí pravidla popsána na stranách 35 - 36 této práce v kapitole zabývající se excesy z krajní nouze. V těchto případech vůbec nepůjde o nutnou obranu a nemůže tedy dojít k překročení jejích mezí.

Excesem z nutné obrany, a to excesem extenzivním, budou dle části teorie případy, kdy útok na chráněný zájem nehrozí přímo nebo netrvá. V nauce panuje poměrně jasná shoda ohledně časové meze, v jejímž rámci je možno jednat v nutné obraně. Tento časový úsek začíná okamžikem, ve kterém (pouze) hrozící útok začne představovat přímou, bezprostřední hrozbu a trvá do doby, kdy je útok definitivně ukončen (chráněným zájmům již nehrozí žádná porucha).⁹⁴

Pokud je útokem úmyslný trestný čin, bude počátek útoku nejčastěji totožný s okamžikem, kdy trestný čin přejde do stádia pokusu. Přímo hrozit však útok může už ve stádiu přípravy nebo i při projevení úmyslu spáchat trestný čin⁹⁵ (např. v momentě, kdy útočník vytahuje zbraň). Dle rozhodnutí č. 7/1970 Sb. rozh. tr. útok přímo hrozí i tehdy, drží-li pachatel známý svou agresivitou, tím spíše, je-li pod vlivem alkoholu, osobu pod krkem takovou silou, až mu utrhá knoflíčky u košile.

⁹³ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 450 - 451

⁹⁴ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 268

⁹⁵ Císařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 1/1986, str. 27

K ukončení útoku většinou dojde až po dokonání trestného činu. Tak tedy útok na majetek trvá i poté, co pachatel dokonal trestný čin krádeže a odchází s kradenými věcmi. Útok na fyzickou integritu osoby může pokračovat i poté, co již došlo k ublížení na zdraví. Pokud jde o trvajících trestné činy, útok trvá, dokud není ukončen protiprávní stav. Podle rozhodnutí č. 9/1980 Sb. rozh. tr. trvá útok proti domovní svobodě do té doby, než se povede útočníka vyhnat. Pokud ten se brání proti jednání v nutné obraně, jedná se o pokračování jeho útoku.

Lze shrnout, že útok je definitivně ukončen, pokud byl úspěšný (útočník dosáhnul svého cíle), pokud byl úspěšně odvrácen nebo pokud útočník dobrovolně upustí od svého jednání.⁹⁶

Teorie se neshoduje, zda jednání, ke kterým dojde mimo tento vymezený časový rámec a která naplňují znaky trestného činu, považovat za překročení mezí nutné obrany či nikoli. Lze se setkat prakticky se všemi možnými názory. Tak například Jelínek se domnívá, že k extenzivnímu excesu dojde, pokud „v obraně bylo pokračováno ještě v době, kdy už útok skončil,“ a že „při tzv. předčasné obraně o nutnou obranu vlastně ani nejde“.⁹⁷ Stejný názor ohledně následné obrany vyjádřil i Nejvyšší soud, který v rozhodnutí č. 18/1979 Sb. rozh. tr. stanovil: „Jde o překročení mezí nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí.“ Opačný přístup zastává Solnař, dle něhož jde o překročení mezí nutné obrany pouze u obrany předčasné (tedy v momentě, kdy útok hrozil, ale ne přímo). U opožděného odvrácení útoku nejde o obranu, ale o odvetu.⁹⁸ Dle Šámalova komentáře k trestnímu zákoníku se excesem co do doby zákroku rozumí obrana provedená v době, kdy útok skončil, anebo byla předčasná.⁹⁹

Jak vidno, jde o složitou teoretickou otázku, na níž se jen těžko hledá odpověď. Nejvíce se ztotožňuji s názorem, který jsem ještě nezmiňoval. Domnívám se, že za překročení mezí nutné obrany není možné považovat obranu opožděnou ani předčasnou

⁹⁶ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 441

⁹⁷ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 271

⁹⁸ Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 126

⁹⁹ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 408

(přestože u předčasné obrany bych našel víc argumentů, proč ji za exces považovat). Vokoun tento přístup shrnuje slovy: „Položíme-li si otázku: Lze v nutné obraně nebo krajní nouzi jednat, když útok nebo nebezpečí bezprostředně nehrozí nebo již minuly?, třeba odpovědět jednoznačně záporně.“¹⁰⁰

Pokud jde o obranu opožděnou, vyloučil bych užití ustanovení o překročení mezí nutné obrany (mimo vysvětlení, že se z logiky věci nedá bránit, pokud zde není útok) zejména z důvodu právních důsledků, které takové jednání vyvolává. K opožděné obraně může dojít z nedbalosti či úmyslně. Pokud obránce neví, že útok již skončil, přestože to vědět mohl a měl, nebude se mluvit o excesu z nutné obrany a jako polehčující okolnost se může použít ustanovení § 41 písm. b) TrZ, tedy fakt, že pachatel spáchal nedbalostní trestný čin v silném rozrušení nebo z nedostatku životních zkušeností. Pokud obránce ani nemohl vědět, že již útok skončil, přistoupí se k aplikaci ustanovení o skutkovém omylu vylučujícím odpovědnost za úmyslný trestný čin.

Užití ustanovení o překročení mezí nutné obrany, tedy zejména polehčující okolnost podle § 41 písm. g) TrZ, u pachatele, který ví, že útok již skončil, žádné nebezpečí nehrozí a přesto ve své obraně pokračuje, považuji za zcela nelogické. Takový pachatel se dopouští odplaty, resp. pomsty, a nemůže se v žádném případě dovolávat jako polehčující okolnosti toho, že se dříve bránil útoku. Na místě bude naopak aplikace přitěžující okolnosti podle § 42 písm. b) TrZ, tedy takové, že se pachatel dopustil trestného činu z pomsty. Kdyby se připustilo, že je takové jednání překročením mezí nutné obrany, vedlo by to k absurdním důsledkům – to, že se pachatel útočníkovi po odvrácení jeho útoku mstil, by mohlo být posuzováno zároveň jako polehčující i přitěžující okolnost.

Extenzivní exces spočívající v předčasném odstraňování nebezpečí (takového, které hrozí, nikoli však přímo) jsem stejně jako většina právní teorie připouštěl u krajní nouze. Zdálo by se, že situace, kdy útok hrozí, ale nikoli přímo, by měly být posuzovány stejně. Podle mě tomu tak není. Krajní nouze je institut, kterým se většinou zasahuje do majetkové sféry třetích osob, méně často je ohrožen jejich život či zdraví. Naproti tomu nutná obrana (až na výjimky) směřuje proti fyzické integritě útočníka, bývají tedy ohroženy důležitější zájmy než ty, které jsou často ohroženy v případech krajní nouze. Za hlavní důvod, proč by se předčasné obranné jednání nemělo považovat

¹⁰⁰ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 62 - 63

za exces z nutné obrany, ale považují fakt, že přípustnost jednání v krajní nouzi je vázána na další podmínku, a to, že nebezpečí nebylo možno v dané chvíli odvrátit jinak. Nutná obrana subsidiaritou podmíněna není. S ohledem na fakt, že u hrozby často i skončí a k násilí nedojde, se domnívám, že by se „obránce“ ocitl v nepřiměřeně výhodné pozici vůči „útočníkovi“. S absencí podmínky subsidiarity by jedinou podmínkou nutné obrany byla (neurčitá) hrozba útoku, vyvolaná například nadávkou nebo planou výhrůžkou.¹⁰¹ Tato hrozba by pak byla dostatečným základem pro užití polehčující okolnosti podle § 41 písm. g) TrZ, přitom „obránce“ by byl fakticky útočníkem, neboť by případný fyzický střet vyvolal on sám.

2.3.3 Použití automatických obranných zařízení

Problematika použití automatických obranných zařízení si zaslouží samostatný výklad, neboť se týká jak časové podmínky přípustnosti nutné obrany, tak podmínky přiměřenosti, resp. ne zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání. Automatická obranná zařízení lze definovat jako „zařízení jakékoliv konstrukce mající charakter nástrahy, na bázi mechanické, plynové, palné zbraně, expanzního přístroje, využívající elektrickou energii, obsahující jed a další možné komponenty, instalované s cílem odvrácení budoucího útoku pachatele směřujícího na některý ze zájmů chráněných trestním zákonem.“¹⁰² Nad rámec této definice lze za takové „zařízení“ považovat i živé zvíře, neboť právní důsledky související s užitím zvířete k ochraně právních statků jsou totožné s důsledky užití neživého zařízení.

Použití automatických obranných zařízení pro ochranu majetkových i jiných zájmů je právní teorií dlouhodobě obecně považováno za přípustné.¹⁰³ Přesto existují zastánci opačného názoru, nejprve se tedy budu zabývat důvody, pro které část teorie užití automatických obranných zařízení kategoricky odmítá.

¹⁰¹ Od tohoto případu je třeba odlišit situace, o nichž jsem psal v souvislosti s rozhodnutím č. 7/1970 Sb. rozh. tr., tedy takové, kdy už pouhá výhrůžka může vyvolat důvodnou obavu, že útok bude bezprostředně následovat.

¹⁰² Hruška, J.; Bureš, R. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. Trestní právo 7 – 8/2010, str. 6

¹⁰³ Například již v roce 1972 připouštěl Solnař užití takových zařízení v rámci nutné obrany za předpokladu, že může působit pouze v případě protiprávního útoku. Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. 1. vydání. Praha : Academia, 1972, str. 106 - 107

Dolenský s Novotným¹⁰⁴ tyto námitky shrnuli do čtyř bodů: Za první, nejde o nutnou obranu, ale o analogii k nutné obraně. Za druhé, jde o obranu předčasnou, neboť v době instalace zařízení útok přímo nehrozí. Za třetí je namítáno, že takováto zařízení jsou nebezpečná i pro ty, kdo do objektu vstoupí oprávněně či aspoň bez zlého úmyslu. Poslední námitka směřuje vůči samému obrannému efektu zařízení – obranu nelze nijak diferencovat, snadno tedy mohou být meze nutné obrany překročeny.

I některá z dřívějších soudních rozhodnutí zcela scestně vylučovala užití automatických obranných zařízení pro ochranu majetku z důvodů, které se neopírají o ustanovení českého právního řádu. Patří mezi ně i rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 66/2007. V dané věci se jednalo o obviněného, který nastražil výbušninu do dřevníku na svém pozemku, neboť v něm opakovaně došlo ke krádeži. Při následném pokusu o krádež hliníku došlo k explozi nástražného systému, zloději bylo způsobeno těžké zranění levé nohy, která byla následně amputována. Nejvyšší soud potvrdil výrok obecných soudů, které pod tímto jednáním shledaly trestný čin ublížení na zdraví.

Nejvyšší soud shledal překročení z meze nutné obrany, jeho argumentace však byla nesprávná. Tvrdil, že obrana byla předčasná, neboť „nešlo v jednání poškozeného J. P. o útok, který bezprostředně hrozil (tj. který by za hrozbou bez prodlení následoval) nebo trval.“ Dále dovodil, že obviněnému „nic nebránilo, aby jej (dřevník, pozn. autora) vybavil pevnými dveřmi, které by bylo možno řádně uzavřít a zejména uzamknout“. V neposlední řadě shledal Nejvyšší soud v jednání obviněného minimálně nepřímý úmysl spáchat trestný čin ublížení na zdraví, neboť ten věděl, že výbuchem může způsobit zranění.

Z dané argumentace vyplývá, že se Nejvyšší soud spíše než přípustností nutné obrany v konkrétním případě zabýval obecnou přípustností automatických obranných systémů. Netřeba dodávat, že si těžko lze představit situaci, kdy by užití takových systémů podle dané argumentace bylo dovolené.

V návaznosti na předmětném řízení se trestní kolegium Nejvyššího soudu usneslo na stanovisku ke sjednocení judikatury, které bylo vydáno pod č. 12/2010 Sb. rozh. tr. (dále jen „Stanovisko“). V něm se Nejvyšší soud vypořádal s námitkami podle odůvodnění rozhodnutí sp. zn. 6 Tdo 66/2007, dále teoreticky rozvedl, jak posuzovat přípustnost automatických obranných zařízení a shledal, že jsou-li splněny podmínky

¹⁰⁴ Dolenský, A.; Novotný, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo 1/1998, str. 8 - 9

nutné obrany, nic použití těchto zařízení nebrání. Budu se nyní věnovat argumentům, na jejichž základě Nejvyšší soud shledal: „Instalace a použití automatického obranného zařízení (...) samo o sobě nevylučuje naplnění podmínek nutné obrany“.

Při užití výbušnin a podobných zařízení nejde o obranu předčasnou za podmínky, že se obranný účinek aktivuje jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům. Moment instalace zařízení je pro posouzení přípustnosti nutné obrany irelevantní a nebudu se jím v této práci dále zabývat, samotná instalace nicméně může zakládat trestní i jinou právní odpovědnost (např. může jít o trestný čin obecné ohrožení z nedbalosti podle § 273 TrZ nebo o nedovolené ozbrojování podle § 279 TrZ). Platí však, že i ilegálně drženou zbraň lze užít v nutné obraně.

Problém nastane, pokud aktivaci zařízení vyvolá osoba, která není útočníkem. Takový případ může vyvolat odpovědnost za následek, zpravidla je takovým následkem spáchání nedbalostního trestného činu. Dle Stanoviska je třeba „přihlédnout k realizaci jiných varujících a zabezpečovacích opatření v návaznosti na instalaci automatického obranného zařízení.“ Tato opatření pak modifikují míru zavinění obránce, popř. jeho odpovědnost zcela vylučují. Ve vztahu k útočníkovi pak tato opatření představují překážky, jejichž překonání signalizuje větší závažnost a intenzitu způsobu útoku. Ve shodě s Hruškou a Burešem se domnívám, že dostatečné zabezpečení objektu a signalizace nebezpečí zcela majitele (obránce) zbavuje odpovědnosti. Svěprávné osoby jsou totiž způsobilé nést zodpovědnost za své jednání a děti a nepřičetné osoby jsou pod dohledem rodičů a jiných pověřených osob. Trestní odpovědnost však nebude vyloučena při zranění či smrti osob, které v chráněném prostoru vykonávají své povinnosti (hasiči, policie apod.).¹⁰⁵ V této argumentaci by šlo jít ještě dál a trvat na tom, že varovná opatření v objektech podléhající domovní svobodě ani třeba nejsou – není třeba označit byt cedulkou „pozor, pes“, pokud by to bylo vyžadováno, vedlo by to ad absurdum k tomu, že by zloděj mohl žalovat majitele domu za ublížení na zdraví, pokud by např. uklouzl na čerstvě vytřené a klouzavé podlaze, která nebyla řádně označena.¹⁰⁶ Povinnost nezanedbat prevenční povinnost pochopitelně stále trvá.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Hruška, J.; Bureš, R. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. *Trestní právo* 7 – 8/2010, str. 11

¹⁰⁶ Hruška, J.; Bureš, R. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. *Trestní právo* 7 – 8/2010, str. 10

¹⁰⁷ Ve vztahu ke zvířeti se o prevenční povinnosti zmiňuje rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 1094/2001 v tom duchu, že jestliže chovatel porušil prevenční povinnost vykonávat potřebný dozor

Negativní důsledek užití varovných opatření může též vést k neúčinnosti obrany. Pokud by např. zloděj byl varován, že se za dveřmi od dřevníku nachází výbušnina, mohl by výbuch vyvolat jiným způsobem, např. vhozením dlažební kostky skrz dveře.

Pokud je automatické obranné zařízení aktivováno proti přímo hrozícímu či trvajícímú útoku, posuzuje se přípustnost takové obrany podle obecných zásad o nutné obraně – tedy je možno připravit si obranu předem, je možno neozbrojeného útočníka zranit i usmrtit, mimo jiné se přihlíží ke srovnání škody, která hrozila, se škodou skutečnou, a v neposlední řadě se neuplatní podmínka subsidiarity. Ve shodě se Stanoviskem lze tedy shrnout, že pokud má užití automatického obranného zařízení splňovat požadavky kladené na jednání v nutné obraně, musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen proti přímo hrozícímu nebo trvajícímú útoku a aby jeho účinnost nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

nad domácí chovaným zvířetem, odpovídá za škodu způsobenou tímto zvířetem. Stejně se dá přistupovat k neživým obranným zařízením – např. vznikne odpovědnost za škodu, které dojde v důsledku neplánovaného výbuchu nástražného výbušného systému.

Část 3. – Právní důsledky překročení mezi krajní nouze a nutné obrany

V předešlých kapitolách jsem se zabýval vymezením pojmů krajní nouze a nutné obrany, rozebral jsem jejich podmínky a meze, v jejichž rámci lze jednat po právu a následně jsem se zaměřil na případy překročení těchto mezí. Následující výklad se bude věnovat právní kvalifikaci činů, ke kterým dojde při překročení mezi krajní nouze a nutné obrany a dalším právním důsledkům, které taková jednání vyvolávají.

3.1 Právní kvalifikace činů spáchaných při překročení mezi krajní nouze a nutné obrany

Jednání při překročení mezi jakékoli okolnosti vylučující protiprávnost se obecně považuje za nežádoucí či dokonce nebezpečné a je proto třeba pachatele stíhat, popřípadě i potrestat. Právní kvalifikace takových činů je dle Vokouna následující: „Byly-li překročeny meze nutné obrany nebo krajní nouze, není vyloučena společenská nebezpečnost a protiprávnost takového jednání, takže pachatel bude stíhán a potrestán za takový trestný čin, jehož skutkovou podstatu naplnil.“¹⁰⁸ To mimo jiné znamená, že se užijí ustanovení o skutkovém omylu (§ 18 TrZ), nepřičetnosti (§ 26 TrZ) a zmenšené přičetnosti (§ 27 TrZ), čin překračující meze nutné obrany může mít i formu pokusu (§ 21 TrZ) nebo účastenství (§ 24 TrZ).¹⁰⁹ Mimo trestný čin se pachatel může dopustit také přestupku či jiného správního deliktu, takové jednání může dát vzniknout občanskoprávní povinnosti nahradit škodu, tyto otázky jsou ale mimo zaměření této práce.

Trestný čin se posoudí podle svých znaků tak, jako by o překročení mezi krajní nouze a nutné obrany ani nešlo. To platí pro objektivní stránku trestného činu, jeho objekt a subjekt. Komplikace nastávají u posouzení subjektivní stránky trestného činu, neboť vyvstává otázka zavinění, jejíž zodpovězení je zásadní pro právní posouzení daného trestného činu – některé trestné činy se totiž odlišují pouze druhem zavinění a někde je trestný pouze úmysl a nikoli též nedbalost.¹¹⁰ Vzhledem k tomu, že zavinění se vztahuje nejen k pozitivním znakům skutkové podstaty trestného činu (zavinění ve

¹⁰⁸ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 65

¹⁰⁹ Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, str. 409

¹¹⁰ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 166

vztahu k následku jednání), ale i ke znakům negativním (zavinění ve vztahu k excesu), je nutno rozhodnout, jaký druh zavinění bude pro právní kvalifikaci trestného činu určující. Kuchta shrnuje tři základní možné způsoby řešení této situace¹¹¹ – 1) určující je zavinění ke způsobenému následku, 2) určující je zavinění k excesu, 3) určující je zavinění jak ke způsobenému následku, tak k excesu.

3.1.1 Právní kvalifikace dle zavinění ke způsobenému následku

Možnosti posuzování trestného činu dle zavinění ke způsobenému následku by mohlo nahraovat rozhodnutí č. 41/1976 Sb. rozh. tr., dle něhož platí: „Při excesu je nutno čin posoudit podle obecných zásad, zejména i z hlediska jeho subjektivních znaků. Není proto vyloučeno, aby takový čin byl posouzen jako trestný čin vraždy spáchaný za polehčujících okolností ve smyslu § 33 písm. f) tr. zák. [nyní § 41 písm. g) TrZ], lze-li pachateli prokázat alespoň eventuální úmysl.“ Posuzování činu podle zavinění ve vztahu k excesu v rozhodnutí zmíněno není.

Nelze však přehlížet fakt, že k úmyslně způsobenému (základnímu) následku mohou pachatele vést rozdílné motivy. Tak například pachatel, který v nedbalosti překročí meze nutné obrany ze strachu nebo rozrušení, přičemž útočníka zabije, by měl stejnou nálepkou vraha, kterou bude mít jiný pachatel, jenž se dopustí excesu úmyslně ze zlosti nebo z pomstychtivosti. Takový stav považují ve shodě s Vokounem za neudržitelný.¹¹²

3.1.2 Právní kvalifikace dle zavinění k excesu

Dle druhého přístupu k problematice zavinění při excesu z mezí krajní nouze a nutné obrany není vůbec třeba zabývat se zaviněním ve vztahu ke způsobenému následku. Jebavý tvrdil, že „rozhoduje forma zavinění vzhledem k negativním znakům skutkové podstaty trestného činu, tj. k podmínkám nutné obrany. Jako dolůžní delikty je pak možné postihnout jen ta jednání, kdy pachatel úmyslně vybočí z mezí nutné obrany.“¹¹³

¹¹¹ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 166 - 167

¹¹² Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 67

¹¹³ Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonost 1/1975, str. 39

Právní kvalifikace trestného činu dle tohoto pojetí by však nebyla v souladu s § 15 TrZ, dle něhož lze úmyslný trestný čin spáchat pouze při úmyslném způsobení následku (tedy tehdy, kdy pachatel chtěl takový následek způsobit nebo kdy věděl, že jej může způsobit a byl s tím srozuměn či smířen). Nejisté by také bylo, jak posuzovat zavinění ve vztahu k okolnostem, které podmiňují použití vyšší trestní sazby. V neposlední řadě by bylo značně nelogické posuzovat stejně trestný čin pachatelů, kteří překročí meze nutné obrany či krajní nouze shodně z nedbalosti (či úmyslně), nicméně následek způsobí každý při jiné formě zavinění.

3.1.3 Právní kvalifikace dle zavinění ke způsobenému následku i k excesu

Poslední přístup považuji za správný a k pachateli spravedlivý. Domnívám se, že z právního posouzení trestného činu nelze vylučovat ani zavinění ve vztahu k excesu, ani zavinění ve vztahu k následku. Dle rozhodnutí č. 16/1994 – I Sb. rozh. tr. platí: „Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezi nutné obrany, např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné, nebo nedbalostní překročení mezi nutné obrany, a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.“ Z daného rozhodnutí vyplývá, že pokud chybí zavinění ve vztahu k excesu, nebude obránce trestně odpovědný. Stejně tak nebude odpovědný za nezaviněný následek jednání v excesu.

Pokud jde o formy zavinění, „jednoznačné budou ty případy, kdy zavinění excesu i zavinění následku budou stejného druhu.“¹¹⁴ Úmyslný exces s úmyslně způsobeným následkem zakládá odpovědnost za úmyslný trestný čin, překročení mezi krajní nouze a nutné obrany z nedbalosti a nedbalostní způsobení následku bude mít za následek spáchání nedbalostního trestného činu.

Nedbalostním trestným činem budou i jednání, jimiž se někdo úmyslně dopustí excesu, následek však způsobí z nedbalosti (zde stačí znovu připomenout § 15 TrZ, dle něhož následek způsobený z nedbalosti nemůže zakládat odpovědnost za úmyslný trestný čin). Komplikace může vyvolat poslední možná kombinace, tedy nedbalost ve vztahu k excesu a následný úmyslně způsobený následek. Pokud však vycházíme

¹¹⁴ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 69

z učení o negativních znacích skutkové podstaty, dojdeme k tomu, že zavinění se musí vztahovat na všechny znaky skutkové podstaty, tedy i na znak, při jehož naplnění trestní odpovědnost odpadá¹¹⁵, což potvrzuje i zmíněné rozhodnutí č. 16/1994 – I Sb. rozh. tr. V souladu s tímto přístupem pak budou uspokojivě řešeny např. situace, kdy se osoba domnívá, že jedná po právu, když při nevědomém excesu jiného usmrtí či mu ublíží na zdraví – odpovědná bude jen za nedbalostní trestný čin. Pokud však jde o okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, postačí pro jejich aplikaci zavinění dle § 17 TrZ, tedy způsobení těžšího následku z nedbalosti, pokud není výslovně vyžadován úmysl.

3.2 Jiné právní důsledky překročení mezí krajní nouze a nutné obrany

Rozdíl mezi trestným činem spáchaným při překročení mezí krajní nouze a nutné obrany a „běžným“ trestným činem je zřejmý. Právní řády jednotlivých států se proto snaží tento fakt zohlednit a zmírnit negativní dopady pro pachatele. Důmyslná úprava mezí krajní nouze a nutné obrany a právních důsledků spojených s jejich překročením je důležitá zejména pro posílení prevenční funkce trestního práva – osoba, která se obává trestního stíhání, může přehlédnout bezpráví, které se v jejím okolí děje. Císařová zhodnotila, že jestliže někdo ví, že může být v případě ochrany zájmů chráněných trestním zákonem stíhán, je vždy problematické, jak se bude stavět k ochraně těchto zájmů tehdy, když nepůjde o útok proti němu samému.¹¹⁶ V tomto ohledu je důležitá i bezchybná aplikace práva soudy a jinými orgány činnými v trestním řízení, neboť i při vhodné právní úpravě krajní nouze a nutné obrany často dojde k trestnímu stíhání, které může být traumatické i (nebo možná zejména) tehdy, když je osoba nakonec shledána nevinnou (a to často až Nejvyšším soudem).

V právních úpravách důsledků překročení krajní nouze a nutné obrany by obecně měla platit nepřímá úměra – „čím větší prostor dává právo občanům pro realizaci nutné obrany (i krajní nouze; pozn. autora), tím přísnější postih by měl být vyvozován za porušení jejich podmínek.“¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že meze krajní nouze a nutné obrany jsou v českém trestním právu nastaveny poměrně široce, nenabízí se přespříliš možností, jak postih pro pachatele zmírnit, a navíc jsou tyto možnosti vesměs

¹¹⁵ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 168

¹¹⁶ Císařová, D. K podnětům sovětské právní úpravy k překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu. Socialistická zákonost 2/1982, str. 92

¹¹⁷ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 164

fakultativní. De lege lata mají tedy soudy možnost nebo povinnost aplikovat při excesu z mezí krajní nouze a nutné obrany následující ustanovení trestního zákoníku:

- 1) polehčující okolnosti podle § 41 písm. g) TrZ,
- 2) mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6 TrZ,
- 3) upuštění od potrestání podle § 46 odst. 1 TrZ, podmíněné upuštění od potrestání s dohledem podle § 48 odst. 1 TrZ
- 4) privilegované skutkové podstaty trestných činů – zabití podle § 141 TrZ a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a TrZ.

3.2.1 Polehčující okolnosti

Již bylo řečeno dříve, že soud podle § 41 písm. g) TrZ přihlédně jako k polehčující okolnosti k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze.

Okolnosti obecně polehčující a přitěžující jsou „okolnosti, které leží mimo zákonné znaky skutkové podstaty posuzovaného trestného činu a které mohou mít význam při výměře trestu pro kterýkoli trestný čin.“¹¹⁸ To zejména znamená, že soudu je přihlédnutí k polehčujícím okolnostem nabídnuto pouze jako fakultativní možnost při výměře trestu, nicméně každé nepřihlédnutí k faktu excesu z krajní nouze a nutné obrany v neprospěch obviněného musí být řádně odůvodněno, v opačném případě by se jednalo o nesrozumitelné a tedy nepřezkoumatelné rozhodnutí.

Přihlédnutí k polehčující okolnosti může mít za následek vyměření trestu na minimum zákonné trestní sazby, ne však níže, což by mohlo být zejména u nedbalostních excesů nepřiměřeně přísné, v takových případech by měl soud přistoupit k aplikaci dalších ustanovení trestního zákoníku, která trest více zmírňují nebo zcela odpouští.

Další polehčující okolností, kterou je možno aplikovat v případě překročení mezí krajní nouze a nutné obrany, je okolnost podle § 41 písm. b) TrZ, tedy taková, že pachatel spáchal trestný čin v silném rozrušení, což je podle rozhodnutí č. 61/1971 Sb. rozh. tr. silné citové pohnutí pachatele, přičemž povaha citového pohnutí (strach, zlost, radost apod.) nemá na přiznání této polehčující okolnosti vliv. Domnívám se, že daná

¹¹⁸ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 441

formulace není zcela správná, neboť různé povahy citového pohnutí mohou mít na člověka jiný vliv. Soudy by spíše měly brát v potaz takový afekt, v důsledku kterého se člověk snaží odstranit, zastavit nebo přerušit jednání, které negativně působí a dráždí jeho psychiku.¹¹⁹ Možným řešením by bylo vést tuto hranici po linii mezi afekty stenickými a astenickými.¹²⁰ Na druhou stranu je vždy na posouzení soudu, jak takové citové hnutí posoudí a zda ho vezme v potaz, proto v důsledku na přesném zákonném znění úpravy této polehčující okolnosti tolik nezáleží.

Psychický stav jednajícího je posuzován už v rámci samotného hodnocení proporcionality krajní nouze a přiměřenosti (resp. zcela zjevné nepřiměřenosti) nutné obrany, zejména je nutno přihlídnout k jeho strachu, úleku a dalším silným emocím provázejícím jeho jednání. Zohlednění silného rozrušení pachatele v rámci výměry trestu tak připadá v úvahu až tehdy, kdy nedosáhlo takové intenzity, že by vůbec nešlo o trestný čin. Dochází tak vlastně ke dvojímu posuzování psychiky pachatele.

Pokud je však silné rozrušení pachatele znakem skutkové podstaty trestného činu (např. u zabití dle § 141 TrZ), k dané polehčující okolnosti se nepřihlédne, neboť by se jednalo o prolomení zákazu dvojího přičítání zakotveného § 39 odst. 4 TrZ.

Pro úplnost výkladu o polehčujících okolnostech je třeba dodat, že jejich katalog není uzavřen, soud může přihlídnout i k jiným okolnostem, které mohou mít význam při výměře trestu, např. k tomu, že pachatel byl k excesu z krajní nouze či nutné obrany vyprovokován.¹²¹

Ne za všech okolností je však exces z mezí krajní nouze a nutné obrany důvodem pro shovívavější postup vůči pachateli. V úvahu připadá i aplikace ustanovení o přitěžujících okolnostech, zejména té, že pachatel spáchal trestný čin z pomsty dle § 42 písm. b) TrZ, nikoli však až po útoku, neboť tam již nejde o nutnou obranu. Příkladem excesu z pomsty může být reakce pachatele na opakující se útoky vůči jeho osobě, kdy si ten řekne, že pro příště se řádně připraví a útočnickovi to náležitě vrátí, přičemž úmyslně překročí meze nutné obrany. Stejně ustanovení se použije i tehdy, dojde-li k excesu z jiné zvlášť zavrženíhodné pohnutky. Jednat v excesu jde jistě i surovým nebo trýznivým způsobem, pak se užije ustanovení § 42 písm. c) TrZ.

¹¹⁹ Císařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 1/1986, str. 46 - 47

¹²⁰ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 170

¹²¹ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014, str. 441

3.2.2 Upuštění od potrestání

Institut upuštění od potrestání je v trestním zákoníku upraven v § 46, jehož první odstavec zní: „Od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti.“ Upustit od potrestání by se mělo zejména u pachatelů, jejichž trestný čin má jen nízkou společenskou škodlivost (ale ne tak nízkou, že už by se uplatnila zásada subsidiarity trestní represe) a kteří jsou lehce napravitelní a nikoli nebezpeční pro společnost.

Účinné znění ustanovení o upuštění od potrestání je ve srovnání s dřívější úpravou příznivější pro pachatele trestné činnosti, neboť se týká veškerých přečinů. Tak tomu za účinnosti trestního zákona z roku 1961 nebylo. Co se týče činu, po jehož spáchání lze upustit od potrestání, platilo, že „nemůže jít o trestný čin, za který nelze ani cestou mimořádného zmírnění uložit trest odnětí svobody nižší než jeden rok nebo který byl spáchán za okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby...“¹²² Oproti dřívější úpravě tak dnes lze upustit od potrestání i tehdy, kdy došlo následkem překročení mezi nutné obrany k usmrcení z nedbalosti.

U nebezpečnějších pachatelů, u kterých však soud stále neshledal nutnost jejich potrestání, je možno užít institutu podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 48 TrZ.

3.2.3 Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Ke zmírnění úpravy pro pachatele trestných činů při překročení mezi krajní nouze a nutné obrany došlo i u institutu mimořádného snížení trestu odnětí svobody, tedy snížení tohoto trestu pod dolní hranici stanovenou ve zvláštní části trestního zákoníku. Podle § 58 odst. 6 TrZ totiž platí, že „soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby také tehdy, jestliže pachatel (...) spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze (§ 28) nebo nutné obrany (§ 29)...“

¹²² Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Tresty a ochranná opatření. Praha : Novatrix s. r. o., 2009, str. 192 - 193

První změnou oproti předchozí úpravě je výslovné stanovení možnosti snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby pro případy excesů z krajní nouze a nutné obrany. Dříve se tato možnost dovozovala z obecné úpravy mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Druhým a dle mého zásadnějším rozdílem je pak zakotvení možnosti snížit trest odnětí svobody i pod omezující hranici, která dle § 58 odst. 3 TrZ stanoví pro většinu jiných případů minimální délku tohoto sníženého trestu odnětí svobody. Dle trestního zákona z roku 1961 mohlo dojít k tomu, že „někdy nebude přicházet v úvahu ani podmíněné odsouzení, takže i při použití tohoto institutu může být uložený trest nepřiměřeně tvrdý.“¹²³ Dnes by k něčemu takovému již docházet nemělo.

3.2.4 Privilegované skutkové podstaty

Zákonodárce vyslyšel volání části právní teorie po formulování privilegovaných skutkových podstat trestných činů, pod které by se dalo podřadit jednání při překročení mezi krajní nouze a nutné obrany. Trestní zákoník v § 141 odst. 1 (trestný čin zabití), resp. § 146a odst. 1 a § 146a odst. 3 (trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky) nově zohledňuje fakt, že k úmyslnému usmrcení, resp. úmyslnému ublížení na zdraví nebo úmyslnému způsobení těžké újmy na zdraví došlo v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Česká úprava zabití vychází dle důvodové zprávy zejména z úpravy švýcarské, polské a rakouské a má více postihnout rozdíly mezi vraždou (§ 140 TrZ) a jinými, méně zavrženíhodnými případy úmyslného usmrcení.

Dané skutkové podstaty mají více využití (jako zabití by např. mohlo být posouzeno usmrcení na žádost či usmrcení ze soucitu¹²⁴), přičemž v souvislosti s překročením mezi krajní nouze a nutné obrany se dají připodobnit k institutům omluvné krajní nouze a omluvné nutné obrany známým například z německého právního řádu, kde je však pachatel na rozdíl od naší právní úpravy beztrestný.

Trestné činy zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky se opírají o dvě skupiny privilegujících okolností, z nichž tou první je spáchání trestného činu v silném rozrušení z omluvitelného hnutí mysli. Materiálním východiskem je zjištění, že na

¹²³ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 71

¹²⁴ Hořák, J. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie 10/2009, str. 63

pachatele některých úmyslných trestných činů lze hledět s jistým pochopením, přičemž ale „je nutné zdůraznit, že pochopitelnost či ospravedlnitelnost se nevztahuje na čin pachatele (ten zůstává zavrženíhodným a trestuhodným), ale pouze na jeho afektivní reakci, tzn. na silné rozrušení, v němž se pachatel trestného činu dopustil.“¹²⁵ Hořák se domnívá, že tento afekt nemusí být náhlý ani krátkodobý, ale naopak, že může mít i povahu afektu dlouhodobého v případech, kdy se „pachatel nacházel trvale pod značným duševním tlakem, jednal pod vlivem dlouhodobého stresu, závažné existenční tísně, zoufalství atd.“¹²⁶ Jako příklad bych mohl uvést jednání těžce týrané osoby, která na útěku ze strachu a zoufalství úmyslně usmrtí člověka (např. příbuzného trýznitele), jenž chce pachatele v dobré víře zastavit. Meze krajní nouze by byly překročeny co do proporcionality, o vraždu by se však z důvodu silného rozrušení nejednalo.

Druhým ospravedlňujícím důvodem je skutečnost, že byl trestný čin spáchán v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného, přičemž tato okolnost se může vyskytovat jak samostatně, tak současně se silným rozrušením podle předchozího odstavce. Formulace „v důsledku“ značí, že předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného musí být rozhodujícím důvodem spáchání trestného činu pachatelem, nepostačí tedy, pokud je jen jedním z motivů pachatelova jednání. Na druhou stranu není nikde vyjádřena podmínka, že poškozený musí stanoveným způsobem jednat vůči pachateli, proto se trestných činů zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky může dopustit i osoba, která překročí meze pomoci v krajní nouzi či nutné obraně. V příkladu týrané osoby se tak zabití může dopustit jak tato osoba (která na útěku úmyslně usmrtí svého trýznitele, čímž podle okolností může překročit meze nutné obrany), tak třetí osoba, která je svědkem týrání a rozhodne se týrané osobě pomoci, přičemž je její jednání zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku.

Při naplnění skutkové podstaty jednoho z privilegovaných trestných činů je jejich právní kvalifikace jako zabití, resp. ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, pochopitelně obligatorní, což nabízí vyšší právní jistotu než úprava polehčujících okolností, upuštění od potrestání či mimořádného snížení trestu. Tyto instituty se také dají užít pospolu, což dále posiluje postavení pachatele. Negativním dopadem úpravy privilegovaných trestných činů může být snad jen problém s dokazováním, neboť posuzování subjektivní stránky trestného činu a dovozování určitých druhů afektů je

¹²⁵ Hořák, J. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie 10/2009, str. 62

¹²⁶ Hořák, J. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie 10/2009, str. 63

náročné a v souladu se zásadou in dubio pro reo musí být přítomnost takového citového pohnutí připuštěna vždy, kdy nejde s jistotou vyloučit.

3.2.5 K návrhům de lege ferenda

Po zhodnocení účinné právní úpravy mezi krajní nouze a nutné obrany a právních důsledků spojených s jejich překročením lze dospět k několika závěrům. Především jsou pachatelé trestných činů spáchaných při excessu poměrně výrazně zvýhodněni při právním posuzování činu i při rozhodování o trestu. Tohle zvýhodnění se ve srovnání s dřívější právní úpravou ještě zvětšilo s účinností současného trestního zákoníku, a to i přesto, že jsou meze krajní nouze a nutné obrany nastaveny tak široce, že „jejich překročení většinou signalizuje závažné formy zavinění při excessu, nebo naopak značné omezení rozpoznávacích a volních schopností jednatelického subjektu.“¹²⁷ V druhém případě nastupuje užití ustanovení o nepřičetnosti, omylech a podobných institutů, v prvním případě se nedomnívám, že by bylo nutno pachatele ještě více chránit. Na druhou stranu bych se nepřikláněl ani ke zpřísnění postihu pachatelů trestných činů při překročení mezi krajní nouze a nutné obrany, neboť mám za to, že by mohlo dojít k ještě větší pasivitě osob vůči bezpráví, které se kolem nich děje.

S ohledem na výše řečené se domnívám, že další rozšíření ochrany pachatele není třeba, nicméně je na místě shrnutí takových rozšiřujících návrhů a jejich rozbor, neboť se jedná o důležité svědectví vývoje názorů na danou problematiku a ukázkou toho, jak se mohou názory právní teorie promítnout v praxi.

Budu se držet systematiky, která právní důsledky excesů dělí do tří skupin: 1) použití institutů fakultativní povahy majících vliv na trest samotný, tedy umožňujících snížit trestní sazbu nebo upustit od potrestání, 2) za určitých okolností obligatorní vyloučení trestní odpovědnosti, případně trestnosti jednání, 3) formulování privilegovaných skutkových podstat trestných činů.¹²⁸

K případům první skupiny navrhoval Vokoun zavedení speciální zákonné úpravy upuštění od potrestání a mimořádné snížení trestu odnětí svobody. Ta by vedle obecné úpravy daných institutů zejména vybízela soudy k častější aplikaci těchto

¹²⁷ Kuchta, J. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 2/2007, str. 71

¹²⁸ systematika dle Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 169 - 170

ustanovení.¹²⁹ Dále by mohlo být upraveno, za jakých upřesňujících podmínek budou tato ustanovení použita, popř. by ještě více mohly být zmírněny důsledky excesu pro pachatele. Dnešní úprava zná výslovný odkaz na nedodržení podmínek krajní nouze a nutné obrany u úpravy polehčujících okolností a mimořádného snížení trestu odnětí svobody (zde je úprava mírnější vůči obecné úpravě), co se týče upuštění od potrestání, speciální úprava chybí (patrně i proto, že zde již prostor pro další zmírnění ani není).

Pokud jde o druhou skupinu právních důsledků excesů, někteří autoři by uvítali vyloučení trestní odpovědnosti u nedbalostních excesů. Této možnosti se zdá nakloněn Vokoun, podle něhož lze očekávat, že „prohlášení nedbalostního excesu za beztrestný by bylo výraznou garancí právní jistoty zakročujících občanů a stimulovalo by jejich uvědomělý a rázný postoj proti pachatelům protispolečenské činnosti.“¹³⁰ Stejný názor zastává Kuchta, dle něhož by pak bylo vhodné, aby čin spáchaný při excesu byl protiprávní, ale (obligatorně) beztrestný, což by byl rozdíl oproti institutu upuštění od potrestání.¹³¹

Tento přístup odmítá Jebavý, podle něhož je požadavek beztrestnosti pro nedbalostní excesy zcela nesmyslný. Nemůže být beztrestný pachatel, který se bránil proti útoku malé intenzity a hrozící škody tak, že strčí útočníka na schodech tak, že ten spadne a je zabit.¹³² Souhlasím s tím, že beztrestnost ve všech případech nedbalostních excesů není na místě. V podobných případech nemůže jít pachateli k dobru to, že nevěděl, že k trestněprávně relevantnímu následku může dojít, ačkoli to vědět mohl a měl a už vůbec ne to, že o možném následku věděl, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že k němu nedojde.

Další diskutovanou možností, jak zmírnit či vyloučit postih pachatele, jenž spáchá čin při excesu, je vyloučení trestní odpovědnosti u osob, které jednaly v určitém druhu afektu. Návrh trestního zákoníku z let 2004 – 2006 s tímto počítal ve svém § 29 odst. 3, dle něhož mělo platit: „Ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, není trestný, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo

¹²⁹ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 74

¹³⁰ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989, str. 76

¹³¹ Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999, str. 172

¹³² Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonost 1/1975, str. 38 - 39

zmatku způsobeném útokem.“ Téměř shodnou úpravu obsahuje například i slovenský trestní zákon v § 25 odst. 3.

Navrhovanou úpravu bych spíše odmítal. Nutná obrana je v trestním zákoníku vymezena velmi široce a k psychice bránícího se se přihlíží ať už kvůli posouzení zcela zjevné nepřiměřenosti obranného jednání nebo vzhledem k aplikaci institutů majících vliv na trest. Kromě toho by podle znění navrhovaného § 29 odst. 3 byl beztrestný i pachatel, který úmyslně překročí meze nutné obrany a úmyslně způsobí jinak trestný následek. Navíc pojem „silné rozrušení“ by mohl být vykládán tak široce, že by v sobě zahrnoval např. i emoci vzteku. Vzhledem k tomu, že užití ustanovení o beztrestnosti by bylo obligatorní (na rozdíl od zohlednění silného rozrušení jako polehčující okolnosti), mohl by se vyskytnout vážný problém s interpretací a aplikací práva vedoucí k nespravedlivému rozhodování.

V neposlední řadě by obránce stále jednal po právu (na rozdíl od slovenské úpravy, kde je jeho jednání protiprávní, ale nikoli trestné), nutná obrana proti jeho jednání by tedy nebyla přípustná.

Další důvody, proč navrhovanou úpravu odmítat, našel Kuchta, zejména se bál zneužití zásady presumpce nevinny v návaznosti na problematiku dokazování určitých druhů afektů. Dále dodal, že zákonodárce opomněl zmínit intenzitu afektu, který zbavuje trestnosti – zatímco je vyžadováno silné rozrušení, emoce strachu, úleku nebo zmatku by stačila i v minimální míře.¹³³ Obránce by pak byl beztrestný vždy, když by se soudu nepodařilo dokázat neexistenci afektu, popř. by s jistotou neprokázal, že se jedná o afekt, jenž beztrestnost za následek nemá.¹³⁴ Tohoto problému si je vědom i Burda, který ale slovenským soudům nabízí řešení – za prvé posuzovat, zda vůbec z povahy útoku vyplývá možnost silného rozrušení a za druhé znalecky zkoumat, zda je obviněný při útoku vedeném za daných okolností náchylný k silnému rozrušení.¹³⁵ Ze všech těchto důvodů považuji za správné, že se tento návrh nestal součástí českého právního řádu.

¹³³ Kuchta, J. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. *Acta Universitatis Carolinae-Iuridica* 2/2007, str. 69

¹³⁴ Kuchta, J. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. *Acta Universitatis Carolinae-Iuridica* 2/2007, str. 69

¹³⁵ Burda, E. Systém okolností vylučujících protiprávnost činu v slovenskom Trestnom zákoně a jeho porovnanie s Českou republikou. *Trestněprávní revue* 2/2011, str. 43

Třetí forma právní úpravy důsledků překročení mezí krajní nouze a nutné obrany, tedy formulování privilegovaných skutkových podstat trestných činů, již našla svůj odraz v platném právu – o trestných činech zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky jsem psal výše. Tyto skutkové podstaty se sice nevztahují výslovně na případy excesů z mezí krajní nouze a nutné obrany, ale bezpochyby dopadají na úmyslné překročení těchto mezí. To, že jde o úpravu širší, naopak hodnotím velmi pozitivně a speciální úprava, která by výslovně upravovala úmyslné usmrcení nebo ublížení na zdraví (či způsobení těžké újmy na zdraví) není třeba.

Naopak právní důsledky excesů, k nimž dojde z nedbalosti, zvláštní úpravu v podobě privilegovaných skutkových podstat nepotřebují, neboť postačí užití úpravy nedbalostních trestných činů. Jejich nízké trestní sazby (při naplnění základní skutkové podstaty jde o trest odnětí svobody u usmrcení z nedbalosti do tří let, u těžkého ublížení na zdraví z nedbalosti do dvou let a u ublížení na zdraví z nedbalosti do jednoho roku) jsou pro trestání činů, k nimž dojde při překročení mezí krajní nouze a nutné obrany, zcela vhodné.

Závěr

V úvodu této práce jsem vyjádřil záměr rozebrat platnou a účinnou právní úpravu krajní nouze a nutné obrany, zhodnotit, zda ji považuji za dostatečně kvalitní a případně navrhnout legislativní změny. Přestože se ukázalo, že jde o úpravu veskrze dostatečnou, domnívám se, že čtyři odstavce na takto rozsáhlou a komplikovanou materii nestačí a zasloužily by si drobné změny a doplnění.

Když ponechám stranou neshody ohledně protiprávnosti jakožto obecného znaku trestného činu či znaku skutkové podstaty trestného činu a zaměřím se na první z okolností vylučujících protiprávnost, krajní nouzi, dojdou k následujícímu – úprava krajní nouze je veskrze správná a většina uvažovaných změn by patrně nepřispěla ke změně rozsahu krajní nouze. Domnívám se však, že by byly ku prospěchu v zájmu srozumitelnosti ustanovení a napomáhaly by k větší právní jistotě. Některé nedostatky úpravy krajní nouze však považuji za zásadní.

Pokud jde o podmínku subsidiarity, byla by na místě změna formulace možnosti „odvrátit nebezpečí jinak“. Při té příležitosti by zákonodárce sám rozhodl, zda se takovou alternativou myslí odvracení nebezpečí bez způsobení škodlivého následku (podle dnešního převažujícího názoru) či odvracení nebezpečí způsobem, jenž způsobí pouze menší škodu (tohle řešení praxe i většina teorie odmítá). Nicméně se domnívám, že by bylo vhodné jako překročení mezi krajní nouze posoudit případy, kdy jednání v krajní nouzi svědčí o zjevné bezohlednosti k zájmům chráněným trestním zákonem.

Za problematičtější považuji úpravu proporcionality krajní nouze. Souhlasím s tím, že nelze obětovat zájem hodnotnější než ten, který byl ohrožen (pak by šlo o exces), na druhou stranu bych souhlasil se zavedením institutu omluvné krajní nouze, který by za vymezení přísných podmínek dovolil výjimky z daného pravidla. Důsledkem jednání v omluvné krajní nouzi by pak mohla být beztrestnost pachatele (který se ale dopustil protiprávního činu, takže nutná obrana proti jeho jednání by byla přípustná). Výhodou oproti současné úpravě upuštění od potrestání by bylo, že by se pachatel vyhnul trestu ve všech případech obligatorně. Další výslovné zmírnění podmínky proporcionality by mohlo mít své místo v případech, kdy je velmi nízká pravděpodobnost záchrany hodnotnějšího zájmu a vyšší pravděpodobnost záchrany zájmu méně hodnotného.

Podmínka proporcionality by pro některé případy naopak potřebovala zpřísnit, zejména by byl vhodný výslovný zákaz zabít člověka za účelem rozebrání jeho těla na orgány.

Podmínka neexistence povinnosti nebezpečí snášet vyvolává menší pochybnosti ohledně pramene této povinnosti. Řešením by bylo výslovně vyjádřit, že se jedná o povinnost vyžadovanou obecně závazným právním předpisem.

Úprava nutné obrany je dostatečně příznivá a poskytuje obránci široký prostor pro ochranu svých i cizích zájmů, přesto i zde vidím jisté nedostatky. Především je třeba zdůraznit, že za útok ve smyslu nutné obrany musí být považován i útok dětí, nepříčetných osob a osob ve skutkovém omylu. Přestože dnes právní teorie uznává, že je proti takovému útoku nutná obrana přípustná, mnoho autorů tuto obranu podmiňuje nemožností vyhnout se útoku jinak. Taková analogie by ovšem byla nepřipustná (v neprospěch pachatele) a navíc často neúčelná. Uvítal bych proto ustanovení, které výslovně dovoluje jednat v nutné obraně proti útoku trestně neodpovědných osob.

Stejně tak by za útok ve smyslu nutné obrany měl být považován i útok zvířete.

Podmínku, podle níž obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, by dle mého názoru bylo vhodné doplnit o podmínku, podle které nesmí být způsobený následek ve zcela zjevném nepoměru ke škodě, která hrozila. Tato drobná úprava by vyřešila dnešní problém s komplikovaným extenzivním výkladem podmínky přiměřenosti.

Přes všechny zmíněné nedostatky se domnívám, že je úprava krajní nouze a nutné obrany poměrně kvalitní a odpovídá vývoji společnosti (což mimo jiné odráží i neustálé zmírňování úpravy podmínek krajní nouze a nutné obrany a právních důsledků jejich překročení), za problém však považuji, že soudy tyto podmínky často neposoudí v souladu s trestním zákoníkem. Alarmující jsou zejména četná rozhodnutí, která v odůvodnění dospěla k závěru, že nutná obrana je přípustná jen tehdy, není-li se možno útoku vyhnout jinak. K jejich nápravě často došlo až po zásahu Nejvyššího soudu České republiky.

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
ČSR	Česká socialistická republika
ČSSR	Československá socialistická republika
Listina	Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
SSR	Slovenská socialistická republika
Tr. zák.	Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
TrZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Seznam použité literatury a judikatury

1) Publikace a články z periodik a sborníků

Burda, E. Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu. Praha : C. H. Beck, 2012

Burda, E. Systém okolností vylučujúcich protiprávnosť činu v slovenskom Trestnom zákone a jeho porovnanie s Českou republikou. Trestněprávní revue 2/2011

Burda, E. Útok, proti ktorému je prípustná nutná obrana. Trestněprávní revue 2/2010

Čísařová, D. K podnětům sovětské právní úpravy k překročení mezí nutné obrany pro československou právní úpravu. Socialistická zákonost 2/1982

Čísařová, D.; Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 1/1986

Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). Bulletin advokacie 1/1994

Dolenský, A.; Novotný, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. Trestní právo 1/1998

Fremr, R.; Zelenka, P. K výkladu ustanovení § 13 trestního zákona. Právní praxe 6/1994

Hořák, J. Vražda a zabití v novém trestním zákoníku. Bulletin advokacie 10/2009

Hruška, J.; Bureš, R. Použití automatických obranných zařízení z pohledu trestního práva. Trestní právo 7 – 8/2010

Jebavý, M. Vybočení z mezí nutné obrany. Socialistická zákonnost 1/1975

Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 4. vydání. Praha : Leges, 2014

Klapal, V. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. Trestněprávní revue 5/2012

Kolektiv spolupracovníků katedry trestního práva. Trestní právo. Část obecná. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1953

Král, V. Novelizace českého trestního práva. Právní rozhledy 6/1993

Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012

Krupka, V. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : Armex Publishing s. r. o., 2012

Kubová, O. K některým otázkám krajní nouze. Bulletin advokacie 10/1998

Kučera, P.; Ptáček, M. K některým právním aspektům útoku zvířete na člověka. Trestní právo 12/2008

Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. Trestněprávní revue 2/2003

Kuchta, J. Nutná obrana. 1. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, 1999

Kuchta, J. Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 2/2007

Lněnička, J. Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“. Bulletin advokacie 4/1994

Novotný, F. Krajní nouze. Magazin Security 2/1995

Novotný, F. Nutná obrana. Magazin Security 1/1995

Novotný, F.; Kybic, P. Nutná obrana (několik poznámek). Trestní právo 2/2015

Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. Trestněprávní revue 7/2003

Polášek, Z.; Kollár, J. Některé problémy vyloučení krajní nouze. Právník 9/1975

Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Tresty a ochranná opatření. Praha : Novatrix s. r. o., 2009

Solnař, V. a kol. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix s. r. o., 2009

Solnař, V. Základy trestní odpovědnosti. 1. vydání. Praha : Academia, 1972

Solnař, V.; Císařová, D.; Fenyk, J. Systém českého trestního práva. Základy trestní odpovědnosti - podstatně přepracované a doplněné vydání, dotisk prvního vydání. Praha : Orac, 2003

Šámal, P. a kol. Trestní právo hmotné. 7. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014

Šámal, P. Trestní zákoník. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012

Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. Trestní právo 10/1997

Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. Acta Universitatis Carolinae-Iuridica 3/1989

2) Elektronické prameny

Thomson, J. J. The Trolley Problem. The Yale Law Journal 6/1985. Dostupný z [www: <http://www.jstor.org/stable/796133>](http://www.jstor.org/stable/796133)

3) Judikatura

rozh. č. 10/1980 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 9/1988 Sb. rozh. tr.

sp.zn. 8 Tdo 672/2008

rozh. č. 26/1972 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 20/1982 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 41/1980 Sb. rozh. tr.

rozh. č. II/65 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 723/2009 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 47/1997 Sb. rozh. tr.

sp. zn. 8 Tdo 485/2010

sp. zn. 5 Tdo 1490/2007

sp. zn. 6 To 606/2001

sp. zn. II. ÚS 317/01

rozh. č. 20/2008 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 47/1995 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 14/1999 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 19/1982 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 49/1970 Sb. rozh. tr.

sp. zn. IV. ÚS 433/02

rozh. č. 12/1983 Sb. rozh. tr.

sp. zn. 6 To 197/2006

sp. zn. 6 Tdo 851/2002
rozh. č. 13/2010 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 55/1977 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 11/1988 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 47/1980 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 19/1981 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 19/1968 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 17/1991 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 48/2008 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 6987/1942 Sb. rozh. tr.

rozh. č. 25/1976 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 7/1970 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 9/1980 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 18/1979 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 6 Tdo 66/2007
rozh. č. 12/2010 Sb. rozh. tr.
sp. zn. 25 Cdo 1094/2001
rozh. č. 41/1976 Sb. rozh. tr.
rozh. č. 16/1994 – I Sb. rozh. tr.
rozh. č. 61/1971 Sb. rozh. tr.

Abstrakt

Pojem a právní důsledky překročení mezi nutné obrany a krajní nouze

Tématem diplomové práce jsou trestněprávní instituty krajní nouze a nutná obrana. Cílem práce je rozebrat pojem krajní nouze a nutné obrany, stanovit meze těchto institutů a vymezit případy jejich překročení a dále popsat právní důsledky excesů.

Práce je pojata jako analýza současné právní úpravy krajní nouze a nutné obrany. Vzhledem k tomu, že jde o instituty, jejichž použití může být aktuální pro každého, se práce soustředí na srozumitelnost a příznivost úpravy pro jednatelů s důrazem na důsledný rozbor judikatury. V menší míře je použita metoda komparativní, kdy v práci dochází ke srovnání české právní úpravy s úpravami některých dalších evropských států. Součástí práce jsou časté návrhy *de lege ferenda*, jejichž zakotvení by dle názoru autora směřovalo k větší právní jistotě a širším možnostem jednání v krajní nouzi a nutné obraně.

Práce je členěna na úvod, tři části, které se dále dělí na kapitoly a podkapitoly, a závěr. V první části je nejprve popsán znak protiprávnosti jakožto pojmový znak trestného činu a následně jsou instituty krajní nouze a nutné obrany zasazeny do kontextu okolností vylučujících protiprávnost. Dále je stanoveno, co je podstatou krajní nouze a nutné obrany, přičemž je rozebrán historický vývoj těchto institutů, a poté jsou charakterizovány podmínky krajní nouze a nutné obrany.

Druhá část práce je věnována otázkám překročení mezi krajní nouze a nutné obrany. Nejprve je stanoveno, co všechno se rozumí excesem z mezí krajní nouze a nutné obrany. Zbytek druhé části je věnován podrobnému výkladu o jednotlivých způsobech překročení mezi krajní nouze a nutné obrany s důrazem na definování nejasných pojmů za pomoci judikatury.

Třetí část práce je věnována právním důsledkům překročení mezi krajní nouze a nutné obrany. Na prvním místě je vysvětleno, jaká je právní kvalifikace činů spáchaných při excesu zejména s ohledem na zavinění jednatelů, a dále jsou vyjmenovány a rozebrány jednotlivé právní důsledky excesů *de lege lata* i *de lege ferenda*.

V závěru práce jsou shrnuty nejdůležitější poznatky, k nimž autor dospěl, a zopakovány návrhy, jež by dle autorova názoru vedly ke zkvalitnění právní úpravy týkající se institutů krajní nouze a nutné obrany.

Abstract

The concept and legal consequences of the transgression of the limits of self-defense and necessity

The thesis is based on the criminal institutes of necessity and self-defense. The aim of the thesis is to analyse the concept of necessity and self-defence, set limits to those institutes, define cases of transgression of these limits and describe legal consequences of excess.

The thesis is drawn as the analysis of current legislation regulating necessity and self-defense. Given that everyone can make use of these institutes, the thesis concentrates on the fact that the legislation in this matter should be comprehensible and expedient for the acting person and contains a thorough analysis of case-law. The comparative method is used to the lesser extent, Czech legislation is compared with legislation of some other European countries. A part of the thesis concentrates on the frequent *de lege ferenda* suggestions. In author's opinion, the enactment of these suggestions would help to promote legal certainty and extend the possibility to act in necessity and self-defense.

The thesis is divided into an introduction, three main parts, which are further divided into chapters and subchapters, and a conclusion. Part one defines the concept of illegality as a requirement of committing a crime, then the institutes of necessity and self-defence are put into context of the circumstances excluding the illegality. Furthermore the concept of necessity and self-defense is defined and the historical evolution of those institutes is analysed. Finally the conditions of necessity and self-defense are characterised.

The second part of the thesis deals with transgression of the limits of necessity and self-defense. At the beginning a definition of excess from the limits of necessity and self-defense is given. The rest of the second part focuses on thorough analysis of the ways in which transgression of the limits of necessity and self-defense occurs. The emphasis is put on defining vague terms with the help of case-law.

The third part of the thesis is devoted to the legal consequences of transgression of the limits of necessity and self-defense. First the legal classification of the acts

committed in excess is explained with regard to culpability of the acting person, then the legal consequences of excess are listed and analysed de lege lata and de lege ferenda.

In the end of the thesis conclusions are drawn together with the suggestions that would in autor's opinion lead to the improvement of the quality of legislation concerning necessity and self-defense.

Název práce v anglickém jazyce

The concept and legal consequences of the transgression of the limits of self-defense and necessity

Klíčová slova

krajní nouze, nutná obrana, exces

Key words

necessity, self-defense, excess